

Kehitysvammaisuus suomalaisessa elokuvataiteessa 1920- luvulta vuoteen 2010

Yhteiskunnallisia merkityksiä etsimässä

Ammattikorkeakoulututkinnon opinnäytetyö

Sosionomi AMK

Hämeenlinna 18.11.2011

Helena Markus

HÄMEENLINNA

Sosionomi Amk

Sosiaalipedagoginen sosiaalityö

Tekijä	Helena Markus	Vuosi 2011
Työn nimi	Kehitysvammaisuus suomalaisessa elokuvataiteessa 1920-luvulta vuoteen 2010 Yhteiskunnallisia merkityksiä etsimässä	

TIIVISTELMÄ

Tutkimustyöni lähtökohtana on sosionomin tehtäväkentässä kulttuurillisuuden vahvistaminen. Kehitysvammaisuus suomalaisessa elokuvataiteessa – yhteiskunnallisia merkityksiä etsimässä, on lyhyt katsaus kotimaisesta elokuvasta 1920-luvulta nykypäivään. Tavoitteenani on etsiä vuosikymmenittäin elokuvia, joissa on kehitysvammaiseksi henkilöksi luonnehdittava hahmo roolisuorituksena. Löytämistäni elokuvista olen analysoinut sosiaalipoliittisten tavoitteiden, asenteiden ja arvojen näkymistä kullakin vuosikymmenellä kehitysvammaisten henkilöhahmojen kautta.

Elokuvien analysointiin sovellettiin havainnoivaa tapaustutkimusta. Yhdestätoista kotimaisesta elokuvasta löytyi yhtenevyyttä kulloiseenkin ajan henkeen: pitkä asennemuutos naurettavista klovneista (1920-1960 -luvut) säälittävien ja pelottavien roolihahmojen (1970-1980 -luvut) kautta nykypäivän osallistuvampiin kansalaisiin. Taitekohtana on ollut 1990-luku, jolloin ammattinäyttelijät vaihtuivat myös omaa itseään elokuvissa näytteleviin kehitysvammaisiin henkilöihin.

Suuntana on kehitysvammaisten henkilöiden aktiivinen osallisuus ja tämä näkyy myös uusimmassa elokuvassa, jossa heidät on valittu avustaviksi käsikirjoittajiksi ja apulaisohjaajiksi.

Avainsanat kehitysvammaisuus, elokuva, sosiaalipedagogiikka .

Sivut 30 s. + liitteet 8 s.

HÄMEENLINNA

Degree Programme in Social Services

Social Pedagogical Social Work

Author

Helena Markus

Year 2011

Subject of Bachelor's thesis

Learning Disability in Finnish Cinematography from the 1920s until Present – Searching for Societal Meanings

ABSTRACT

The starting point for this thesis was to strengthen the cultural aspect in the work of a Bachelor of Social Services. Learning Disability in Finnish Cinematography - Searching for Societal Meanings, is a short review of Finnish films from 1920s to the present day. The objective was to search for films from each decade, which include a role played by a person with a learning disability. The films found were analyzed in order to find out how they reflect the social political aims, the attitudes and the values of each decade seen through the characters with learning disabilities.

The films were analyzed by observational case study. The eleven Finnish films that were researched corresponded with the spirit of each decade: a long change of attitudes from the comical clowns from the 1920's until the 1960's to the pathetic and scary characters in the 1970's and 1980's and further to the active citizens of the present day. The turning point was the 1990's when the professional actors were replaced by persons with learning disabilities acting as themselves.

The trend is active participation of people with learning disabilities and it is seen in the latest movie, where they were chosen as second screenwriters and assistant directors.

Keywords Learning disability, film, social pedagogy

Pages 30 p. + appendices 7 p.

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	2
2.1 Tutkimusaihe	2
2.2 Tutkimuksen merkitys ammatillisesti	2
2.3 Taustatietoa tutkimukselle	3
2.4 Tutkimustehtävä ja -kysymykset	3
3. TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT KÄSITTEET JA TUTKIMUSMENETELMÄT	4
3.1 Kehitysvammaisuus, määritelmä lyhyesti	4
3.2 Elokuva: 24 kuvaa sekunnissa - tiedettä, taidetta, viihdettä	4
3.3 Yhteiskunnallinen viitekehys: sosiaalipolitiikka, sosiaalipedagogiikka	5
3.4 Havainnoiva, tapaustutkimuksellinen, elokuva-analyttinen tutkimusmenetelmä	6
3.4.1 Tapaustutkimus ilmiön kuvaajana, havainnointi systemaattisena analyysimenetelmänä	6
3.4.2 Elokuva-analyysi ja sisällönanalyysi	7
3.4.3 Tutkimuksen menetelmät	7
3.5 Aineiston hankinta, käsittely ja analysointi	8
4. ELOKUVAT, JOISSA KEHITYSVAMMAISIA HENKILÖITÄ ESIINTYY	9
4.1 Elokuvahistoriaa lyhyesti	9
4.2 Kehitysvammaisuuden esittäminen elokuvissa Halliwellin mukaan	9
4.3 Kehitysvammaisia henkilöitä suomalaisessa elokuvassa	10
5. KEHITYSVAMMAISUUS YHTEISKUNNALLISESSA VIITEKEHYKSESSÄÄN SUOMALAISESSA ELOKUVASSA	11
5.1 Itsenäistymisestä sotavuosiin (1920 - 1940 – luvut)	11
5.2 Yhteiskunnallisen liikehdinnän aika (1950 - 1960 – luvut)	14
5.3 Vuodet 1970 - 1990	16
5.4 Postmodernismin aika 2000- ja 2010-luvuilla	19
6. PÄÄTELMÄT JA POHDINTA	24
LÄHTEET	27
LIITE1	Yhteenvedo kehitysvammaisuus Suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnalli- sessa viitekehysessään
LIITE 2	Martin Halliwellin filmografia

1. JOHDANTO

Tutkimuksen lähtökohtana on 27:n vuoden aikana näkemäni asenteiden ja suhtautumisen muutos kehitysvammahuollossa yhdistettynä 1980-luvulta alkaneeseen elokuvien katseluharrastukseeni. Uteliaisuus siitä, miten kehitysvammaisuus näyttäytyy taiteessa, tässä tapauksessa elokuvataiteessa, on toiminut lähtökohtanani. Aihetta olen jo tutkinut suppeammin 1990-luvun alussa Outokummun ammatillisen oppilaitoksen Kehitysvammaistenohjaaja-tutkintoon liittyvässä lopputyössäni: Kehitysvammaisia suomalaisessa elokuvassa?

Opinnäytetyötä suunnitellessani syntyi halu tutkia, miten kehitysvammaisen henkilö esitetään elokuvan keinoin katsojalle. Alkuun suunnittelin pitävätyväni parinkymmenen vuoden katsauksessa, mutta laajensin perspektiiviä työn kuluessa ja ohjaavan opettajani myötävaikutuksesta. Olen rajannut tutkimani aineiston suomalaiseen elokuvaan 1920-luvulta nykyhetkeen. Elokuvien valinnassa olen saanut tukea elokuvaneuvos Kari Uusitalolta aiemman opinnäytetyöni aikana.

Valitsin katseltavaksi kotimaisia elokuvia vuosikymmenittäin peilaten niistä kunkin ajan sosiaalipoliittisiin tavoitteisiin ja vallitsevaan sosiaaliseen kontekstiin. Suomalaisissa elokuvissa esiintyy kokonainen kirjo erilaisia roolihahmoja surkuhupaisista henkilöistä traagisiin hahmoihin. Elokuva-taiteemme alkuvuosina klovnienvivuroolit miehitettiin kehitysvammaisilla roolihahmoilla. Vuosikymmenten kuluessa yhteiskunnallinen aktiivisuus ja vuonna 2008 voimaan tullut YK:n yleissopimus vammaisten oikeuksista ovat vaikuttaneet hiljalleen asenneympäristöömme. Nyt kehitysvammaisilakin henkilöillä on mahdollisuus luonnerooleihin: käyttää omaa ainutkertaisuuttaan esiintyessään elokuvaroolissa.

2. TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tutkimusaihe

Tutkimuksen aiheen rajasin kehitysvammaisiin henkilöihin suomalaisissa elokuvissa. Mukaan olen valinnut elokuvan vuosikymmentä kohti 1990-luvulle asti, historiallisena katsauksena. Sen sijaan 2000-luvulta olen tutkinut useampaa elokuvaa, sillä ne ovat elokuvia, joissa esiintyy kehitysvammainen aikuinen henkilö eikä näyttelijä.

Aineiston hankinnan olen rajannut julkisesti saatavissa oleviin filmimateriaaleihin. Tällä hetkellä vain elokuvateatterilevityksessä olevia elokuvia en edes yrittänyt tavoitella. Käsiteltäväksi valitsin esimerkit filmi-, video- ja dvd-sukupolvelle esitettävästä kuvamateriaalista.

Esittelen aineiston lyhyesti, tutkin tapoja, joilla kehitysvammaista henkilöä esitellään katsojalle. Pohdin, mitä yhtenevyyttä sillä on silloiseen ja nykyiseen yhteiskunnalliseen tilanteeseemme eli mitä se kertoo ajasta ja sen ilmiöistä – ihmisten ja ympäristön suhtautumisesta kehitysvammaisiin henkilöihin.

Paneuduin erityisesti sosiaalipedagogisen viitekehyksen näkymiseen nykypäivän todellisuudessa. Elokuva-analyysissäni paneudun henkilöhaamoihin ja myöhemmissä elokuvissa myös analysoimalla elokuvien sisältöjä.

2.2 Tutkimuksen merkitys ammatillisesti

Kirsi Juhila (2006) esittelee jaottelun sosiaalityön yhteiskunnallisista tehtävistä vallitsevien asiakassuhteiden mukaan: huolenpitosuhteeksi, liittämis- ja kontrollisuhteeksi sekä vuorovaikutuksessa rakentuvaksi suhteeksi.

Sosionomin tehtäväkentällä on kulttuurin merkityksen huomioiminen asiakastyössä tärkeää. Asiakastyötä tehdään rinnakkain asiakkaan kanssa, hänen vierellään. Tällöin edistetään sosiaalialan työssä vastavuoroisuudesta rakentuvaa asiakassuhdetta kohti todellista kumppanuussuhdetta.

Kulttuurin määritelmän mukaan "kulttuurin voidaan laajimmassa merkityksessään sanoa olevan koko se moninaisuus, joka muodostuu yhteiskunnille tai yhteiskuntaryhmille tyypillisistä henkisistä, aineellisista, älyllisistä ja emotionaalisista piirteistä." Tämä on YK:n virallinen kulttuurin määritelmä Unescon Meksikon julistuksessa vuodelta 1982. (Koivunen & Marsio 2006, 20 - 21.)

Kulttuuri, tässä tapauksessa elokuvakulttuuri, lähentää monista ammattiryhmistä koostuvia tiimejä, semminkin kun tavoitteena on pyrkiä tekemään työtä tasa-arvoisesti, rinta rintaan, asiakkaiden kanssa. Elokuvien he-

rättämät emotionaaliset ominaisuudet tuovat työhön mahdollisuuden peilata, reflektoida, niin työtään kuin asiakkaiden todellisuutta.

2.3 Taustatietoa tutkimukselle

Suomessa ei ole tutkimuksia kehitysvammaisista henkilöistä elokuvassa. Kirjallisuustutkimuksia aiheesta puolestaan on tehty. Sirkka Tuominen on vuonna 1986 tutkinut kehitysvammaisten henkilöiden ilmentymää suomalaisessa kirjallisuudessa. Riina Solantauskelta on puolestaan vuonna 2008 ilmestynyt tutkimus kehitysvammaisista henkilöistä lastenkirjallisuudessa.

Englantilainen Martin Halliwell on vuonna 2004 kirjoittanut sekä kirjallisuutta että elokuvaa käsittelevän kirjan *Images of idiocy, the idiot figure in modern fiction and film*. Tutkimustyöni aikana ilmestyi Richard Riesenin kirja: *Mustat lasit, vammaisuus valkokankaalla ja televisiossa*, 2011. Kirjassa on toimittaja Jussi Karjalaisen kirjoittama 30-sivuinen osuus vammaisuudesta suomalaisissa elokuvissa. Myös suomalainen elokuvaohjaaja ja psykiatrinen sairaanhoitaja Pekka Mäkipää, taiteilijanimeltään Pekka Lehto, on kirjoittanut elokuvaterapioista. Kyseinen kirja, *Elokuvaterapiasta eli elävän kuvan hoidollisesta käytöstä*, ilmestyi vuonna 2000. Näistä teoksista olen ammentanut taustatietoa opinnäytetyöhöni.

2.4 Tutkimustehtävä ja -kysymykset

Tutkimustehtäväni on, miten kehitysvammaiset henkilöt esiintyvät tai esitetään julkisessa levityksessä olevien elokuvien kirjossa.

Tutkimuskysymykseni ovat:

- 1 Millaisiksi kehitysvammaiset henkilöt valituissa elokuvissa esitetään ja miten heihin suhtaudutaan?
- 2 Miten yhteiskunnallinen, sosiaalisen tilanteen, muutos näkyy roolihenkilöiden tyypittelyssä eri vuosikymmenten elokuvissa?
 - 2.a Mitä merkitystä kehitysvammaisen henkilön esittämisellä kyseisissä elokuvissa mahdollisesti löytyy, millaisia arvoja elokuva esittää?
 - 2.b Kohtaavatko kyseisen vuosikymmenen ideologiat ja todellisuutta heijastava fiktio?

3. TUTKIMUKSESSA KÄYTETYT KÄSITTEET JA TUTKIMUSMENETELMÄT

3.1 Kehitysvammaisuus, määritelmä lyhyesti

Kehitysvammalain perusteella henkilö on vammainen, jos hänen kehityksensä tai henkinen toimintansa on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vian, vamman tai sairauden johdosta. Vammalla tarkoitetaan sellaista fyysistä tai psyykkistä vajavuutta, mikä rajoittaa pysyvästi henkilön suorituskkyä. (Kaski, Manninen, Mölsä & Pihko 2002, 20.)

Kehitysvammaisuudella tarkoitetaan hermoston kehityshäiriöitä. Tärkeimpiä näistä ovat aivojen kehityshäiriöt, joihin liittyy usein älyllistä kehitysvammaisuutta. American Association of Mental Retardation (AAMR) on vuonna 1992 määritellyt kehitysvammaisuuden toimintakyvyn huomattavan rajoituksen ilmenemisellä. Tätä kuvaa huomattavasti keskimääräistä alhaisempi älyllinen suorituskky, jolloin älykkyysosamäärä (ÄO) on alle 70 - 75, ja johon liittyy samanaikaisesti rajoituksia kahdessa tai useammassa adaptiivisten taitojen osa-alueista. Näitä osa-alueita ovat kommunikatio, itsestä huolehtiminen, kotona asuminen, sosiaaliset taidot, yhteisössä toimiminen, itsehallinta, terveys ja turvallisuus, oppimiskky, vapaa-aika sekä työ. Kehitysvammaisuus tulee ilmetä ennen 18 vuoden ikää. (Kaski ym. 2002, 20 - 21.)

Kehitysvammaisuuteen liittyy mahdollisesti muita lisävammoja ja -sairauksia, joita esimerkiksi ovat aisti-, liikunta- ja puhevammat, epilepsia, autismi, mielenterveyden ongelmat sekä haastava käyttäytyminen. Huomioitavissa kuitenkin on, että diagnostiset luokittelut kuvaavat vain henkilön terveydentilaa ja siihen olennaisesti liittyviä piirteitä ja tarpeita. Jokaisen kehitysvammaisen henkilön toimintakyky tulee arvioida suhteessa hänen elinympäristöönsä ja muihin ominaisuuksiinsa. (Kaski ym. 2002, 22 - 24.)

3.2 Elokuva: 24 kuvaa sekunnissa - tiedettä, taidetta, viihdettä

Elokuva perustuu vaikutelmaan elävästä kuvasta silmän verkkokalvon reaktiohitouden vuoksi. Liikkuvan kuvan tulkinta muodostuu erillisten kuvien nopeasti silmien edessä näkyvästä sarjasta. Tavallisimmin nämä 24 kuvaa sekunnissa esiintyvät kuvat jäävät verkkokalvolle jälkikuvaksi tavallista näköärsytystä noin 1/16 sekuntia pitempään. (Mäkipää 2000, 43.)

Elokuva muodostui seitsemänneksi taiteeksi vuonna 1910, jolloin italialainen Ricciotto Canudo liitti sen arkkitehtuurin, musiikin, maalaustaiteen, kuvanveiston, runouden ja tanssin jatkeeksi (Malmberg 1982, 108 - 109). Herbert Readin mukaan elokuva on ”visuaalista taidetta; kuva plus liike –

siinä sen määritelmä...”. Hän tosin toteaa, ettei tilanne aivan näin yksinkertainen ole (Savtshenko 1975, 89).

Elokuva muistuttaa kaikista taiteista eniten kokemaamme todellista ja aitoa elämää näkö- ja kuuloaistiemme havaintoina. Se luo kuvaa olemassaolosta ja elämästä, ajasta sekä maailmasta ja ihmisyydestä koko kirjossaan. Lisäksi elokuva antaa tilan rajattomalle kuvittelulle. (Mäkipää 2000, 43.)

Tarmo Malmberg sanoo suomalaisen elokuvanteorian lähteneen liikkeelle elokuvan taiteellisen puolen perustelemisesta. Alkuun se sisälsi elokuvakritiikkiä ja -estetiikkaa, myöhemmin tutkimusperinteiksi nousivat myös elokuvantutkimus ja elokuvatiede. Malmbergin mukaan Søren Kjørup (1969) on pitänyt elokuva-analyysiä nimenomaan elokuvatieteen perustana. (Malmberg 1982, 108; Malmberg 1984, 135.)

Elokuva on keinotekoinen tuote, joka dokumentoidessaan todellisuutta aina valikoi, muokkaa ja manipuloi luoden ajan ja paikan illuusioita. Fiktio-elokuvalta ei voidakaan edellyttää pysymistä historiallisissa raameissa ja todenkaltaisuuksissa. Elokuva ”on kaksiuulotteiselle pinnalle kehystetty audiovisuaalinen teos”. (Näränen, 1999, 95.)

Pentti Näränen (1999, 95) toteaaakin elokuvan olevan toisaalta keinotekoinen tuote, toisaalta katsojan omaan realistiseen todellisuuteen suhteutettua emootioiden tulkintaa kuvattavista kohteista. Elokuvan vaikutusvallan tehokkuus perustuu katsojan kokemukseen, ovatko elokuvan kuvaamat tunteet aitoja, oikeita ja uskottavia.

3.3 Yhteiskunnallinen viitekehys: sosiaalipolitiikka, sosiaalipedagogiikka

Sosiaalipolitiikan termit pyrkivät vastaamaan yhteiskunnassa kulloinkin vallitsevaa tilaa ja tarpeita. Tämän vuoksi sosiaalipolitiikan sisällöt painopistealueineen eivät ole muuttumaton fakta läpi vuosikymmenten. Nykysuomen sanakirja määrittelee seuraavasti sosiaalipolitiikan: ”julkinen yhteiskunnallinen toiminta, jonka avulla pyritään (lainsäädännöllisin ja hallinnollisin keinoin) parantamaan yhteiskunnan vähäosaisten taloudellista asemaa, terveysoloja, valistustasoa jne., niin että eri yhteiskuntaluokkien suhteet toisiinsa ja koko yhteiskuntaan saadaan sellaisiksi, kuin nykyajan katsantokannan mukaan pidetään oikeimpana ja yhteisedun kannalta tarkoituksenmukaisimpana”. Sosiaalipedagogiikka samaisen teoksen mukaan on ”sosiaaliset näkökohdat ja vaatimukset huomioon ottava kasvatussoppi”. (Nykysuomen sanakirja, 1992, 271.)

Sosiaalipedagogiikka käytännössä tarkoittaa Härmäläisen ja Kurjen mukaan (1997, 207) mukaan sitä, että henkilöstä itsestään pyritään löytämään asiat, jotka tuottavat hänen omasta mielestään onnellista tai edes riittävän hyvää elämää. Tavoitteena on ”yksilöiden ja ryhmien elämän laadun parantamista yhteiskunnassa. Se tapahtuu ihmisten oman osallistumisen avulla, heidän itsemääräämisoikeuttaan kunnioittamalla.”

Osallisuus, osallistaminen sekä valtauttaminen ja voimaantuminen ovat 2000-luvun lopun termejä sosiaalisessa työympäristössä. Osallisuuden, osallistumisen ja osallistamisen käsitteet eroavat toisistaan. ”Osallisuus viittaa kuulumiseen yhteiskuntaan tai yhteisöön sekä kysymykseen poliittisten yhteisöjen toimintatavoista, poliittisesta kulttuurista. Osallistuminen puolestaan liittyy konkreettisemmin kansalaisten oikeuksiin ja velvollisuuksiin itseään ja lähipiiriään koskevassa päätöksenteossa. Osallistamisesta voidaan puhua silloin, kun kansalaisia vaaditaan tai kehoitetaan osallistumaan tiettyihin yhteiskunnallisiin hankkeisiin”. (Halttunen & Sommerdahl 2006, 4.)

Osallisuus on liittymistä, kuulumista ja mukana olemista osana ryhmää tai toimintaa. Kokemus osallisuudesta on syvällistä ja identiteettiä rakentavaa jäsenyyttä yhteisössä. Vuorovaikutuksellisessa kohtaamisessa syntyy toimintaideoita ja muutostarpeita, yhteistä vastuuta ja vaikuttamista sekä yhdessä tekemistä omaehtoisesti, aktiivisesti. Osallistaminen on enemmän ylhäältä päin tarjottuja osallistumismuotoja. (Halttunen & Sommerdahl 2006, 4.)

Osallistamiseen kuuluvat läheisesti käsitteet valtauttaminen ja voimaantuminen. Valtauttaminen (empowerment = valtauttaa, voimistaa, vahvistaa) merkitsee itseohjautuvuuden, kunnioituksen ja -määräämis-oikeuden hankkimista, itseään auttavaksi tulemistä (Raivola 2000, 186). Voimaantuminen korostaa ihmisen omaa suorituskkyä ja näin mahdollisuuksia vaikuttaa omiin olosuhteisiinsa (Härkäpää & Järvikoski, 1995, 70 - 72).

Sosiaalipedagogisen ajattelutavan uudistajana on brasilialainen Paolo Freire, jonka mukaan kasvatus on yhdessä oppimista ja ponnisteluna syvemmän tietoisuuden sekä vapauden saavuttamiseksi. Hänen mukaansa vasta aito inhimillinen vuorovaikutus dialogina mahdollistaa täyden ihmisyyden, jolloin jokainen oppii toiseltaan. Freiren mukaan kriittinen tietoisuus johdattaa ponnistelemaan valtarakenteiden uudistamiseksi. (Hämäläinen 1999, 83-85.)

3.4 Havainnoiva, tapaustutkimuksellinen, elokuva-analyyttinen tutkimusmenetelmä

3.4.1 Tapaustutkimus ilmiön kuvaajana, havainnointi systemaattisena analyysimenetelmänä

Tutkimusstrategiana tapaustutkimus (case study) on ”yksityiskohtaista, intensiivistä tietoa yksittäisestä tapauksesta tai pienestä joukosta toisiinsa suhteessa olevia tapauksia” (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 130). Hirsjärven ym. (2007, 131) mukaan tällaisessa tutkimuksessa valitaan yksittäinen tilanne, tapaus tai tapausjoukko ja kohteena on yksilö, ryhmä tai yhteisö sekä kiinnostuksen kohteena ovat yleensä prosessit. Yksittäistapausta tutkitaan yleensä suhteessa luonnolliseen ympäristöönsä, jonka osa tapaus on. Aineistoa kerätään havainnoiden, haastatellen sekä dokumentteja tutkien ja tavoitteena on yleensä kuvailla ilmiötä.

Hirsjärvi ym. (2007, 207 - 215) kuvaa, että havainnoinnin avulla saadaan tietoa, mitä todella tapahtuu. Tieteellinen havainnointi ei ole vain näkemistä vaan tarkkailua. Havainnoinnin haittana on se, että havainnoitsija saattaa emotionaalisesti eli tunnepitoisesti sitoutua tilanteeseen objektiivisuuden kärsiessä. Myös havainnointitilanteiden välitön tiedontallentaminen on vaikeaa, tutkijan on luotettava muistiinsa kirjatessaan jälkikäteen havainnointiaan.

Havainnoinnissa käytetään usein rinnakkaishavainnoijaa. Havainnointia voi etukäteen suunnitella ja strukturoida (pilkkoa jäsennellyksi osasiksi).

Havainnoinnin menetelmissä on paljon variaatioita systemaattisesta, tarkasti jäsennellystä havainnoinnista aina täysin vapaaseen, luonnolliseen toimintaan. Havainnointi voi kohdistua mihin tahansa osa-alueeseen tai kokonaisuuteen, esimerkiksi kielelliseen vuorovaikutukseen tai yksittäiseen liikesarjaan. Havainnot kuitenkin pyritään tekemään ja tallentamaan tarkasti ja systemaattisesti.

3.4.2 Elokuva-analyysi ja sisällönanalyysi

Elokuva-analyysin ytimenä on havainnointi, yksityiskohtien ja tarinakokonaisuuden vuorovaikutuksen järjestäminen tavalla, jossa nähdään elokuvan pinnan alle ja arvioidaan erilaisia tulkintoja elokuvan sanomasta (Näränen 1999, 96).

Elokuva-analyysi on elokuvan sisällön erittelyä. Analyysin näkökulmaa voidaan hahmottaa monella tavalla Pentti Näräsen mukaan. Hän erittelee analysoinnin kolmeksi tasoksi: elokuvan tekstuaaliset ainekset (henkilöhahmot, juoni ja kerrontarakenne, miljööt ja maisemat, liikkuvan kuvan ja äänen esteettinen ilmaisumuoto sekä avainkuvat ja -repliikit), elokuvan kontekstuaaliset ainekset (lajityypin, tuotannon taustan, tekijät ja välittävän julkisuuden, pohjatekstit, ajankohtaiset tai myyttiset viittaukset sekä subjektiiviset mielleyhtymät) sekä tarinatason tulkinnan. (Näränen 1999, 98 - 103.)

Sisällönanalyysi on käsitteenä hyvin samanlaista. Juha Rikama määrittelee sisällönanalyysin elokuvan merkityssisällön selvityksenä vastaanottajayleisölle. Hänen mukaansa selvitys syntyy erittelemällä esimerkiksi elokuvan henkilöiden elämäntilannetta ja -käsitystä, henkilöiden taustoja, tavoitteita, arvoja sekä ristiriitoja eli heidän käyttäytymiseensä ja kohtaloonsa vaikuttavia voimia tarkastelemalla. (Rikama 2011.)

3.4.3 Tutkimuksen menetelmät

Käytän tapaustutkimuksen menetelmää havainnoidessani yksittäisiä tapauksia – elokuvien kohtauksia, joissa kehitysvammaiset roolihahmot esiintyvät. Havainnointimenetelmiä käyttäen katsoin valitsemiani elokuvia joskus toisenkin henkilön kanssa, jolloin vuorovaikutuksessa tulleet kommentit ovat voineet vaikuttaa subjektiiviseen tarkkailuuni.

Elokuva-analyysissä tarkasteluni painottuu tekstuaalisten aineiden tutkimiseen. Havainnointini kohteena ovat elokuvassa esiintyvät kehitysvammaiset henkilöahmot ja juonen eteneminen. Sisällönanalyysia puolestaan tutkimuksessani edustaa kehitysvammaisten henkilöiden roolihahmojen elämäntilanne ja ristiriidat, joita he juonen käänneissä kokevat. Elokuva-analyysini pohjautuu siten tapaustutkimukselliseen havainnointiin.

3.5 Aineiston hankinta, käsittely ja analysointi

Tutkimustani aloittaessani tiesin, että kehitysvammaisia henkilöitä esiintyy taiteen piirissä niin kirjallisuudessa, teatterissa, televisiosarjoissa, elokuvissa, tanssin piirissä kuin voimauttavan valokuvankin alueella. Hämmästykseni en kuitenkaan löytänyt paljonkaan materiaalia, joissa asiaa olisi tutkittu. Vain kirjallisuuden piiristä löytyivät Sirkka Tuomisen (1986) ja Riina Solantaustan (2008) pro gradu –tutkimukset.

Perehtyessäni taustamateriaaliin tutkin internet-palvelusta elokuvakerhojen sivustoja ja tietokantoja (mm. The Internet Movie Database ja Elonet), konsultoin asiantuntijoita ja käytin omaa tietämystäni. Vanhempien suomalaisten elokuvien kohdalla tukeuduin elokuvaneuvos Kari Uusitalon tietämykseen (puhelinhaastattelu 10.12.1992), uudempien elokuvien suhteen luotin omaan tiedonhankintaani ja tietämykseeni.

Kirjasto-, vuokraamo- ja elokuvaleivityksessä olevat filmit ovat tutkimani aineiston hankintakriteerit. Katsoin elokuvat sekä Suomen elokuvasäätiön tiloissa Helsingissä että kodissani video ja dvd-tallenteita hyödyntäen pääsääntöisesti yksin tai satunnaisesti toisen henkilön kanssa. Katsellessani elokuvaa, pysäyttelin filmiä tuon tuostakin ja tallensin havaintoni kirjalliseen muotoon. Poimin erityisesti kohtauksia, joissa kehitysvammaisia henkilöitä esiintyi ja kirjasin ylös repliikkejä, tunnelmia, yhteiskunnallisia viittauksia sekä juonen sisällön ja sanoman merkityksiä.

Perehdyin samalla vuosikymmenittäin suomalaisen yhteiskunnan sosiaalipoliittisiin suuntaviivoihin, siihen millainen ilmapiiri vallitsi kulloisenakin ajankohtana kehitysvammaisten henkilöiden huollon järjestämisessä. Havaintojeni kautta pohdin elokuvan arvojen näkymistä. Erityisesti paneuduin tulkitsemaan kehitysvammaisuuteen asennoitumista kunakin vuosikymmenenä.

Tein analyysiä ja vertailua edellisten kesken: miten kehitysvammaiset henkilöt kuvataan elokuvissa verrattuna sosiaaliseen ilmapiiriin kunakin vuosikymmenenä. Pohdin, mitä merkitystä roolihenkilöllä elokuvassa on ja mitä löytämäni kertoo kulloisenkin ajankohdan yhteiskunnallisesta tilanteesta. Tulokset kirjasin vuosikymmenittäin niin elokuvien saralta kuin sosiaalipoliittisesta ilmapiiristä ja yhdistin tiedot analysoiden ne lopuksi.

4. ELOKUVAT, JOISSA KEHITYSVAMMAISIA HENKILÖITÄ ESIINTYY

4.1 Elokuvahistoriaa lyhyesti

Elokuvan alkuketkeksi katsotaan 28.12.1895, jolloin Lumièren veljekset järjestivät ensimmäisen maksullisen elokuvanäytöksen Pariisin Grand Cafessa. Näytös sisälsi liudan lyhyitä dokumentteja työläisistä tehtaan portilla, lapsia ruokailemassa, junan saapuminen asemalle sekä komediallinen tapahtuma puutarhurin nurmikon kastelusta. Tämä elokuva esitettiin Suomessa puoli vuotta myöhemmin. (Varjola, Piela & Aarniala 1984 174; Koski 1984, 123.)

Suomalaiset ensimmäiset liikkuvat kuvat olivat vuonna 1904 paikalliskuvia eli Nikolainkadun koulun nuorisoa välitunnilla ja elämää Esplanadilla. Ensimmäinen suomalainen elokuva oli vajaa kahdenkymmenen minuutin pituinen 'Salaviinanpolttajat' vuodelta 1907. Sitä mainostettiin sanoin "ensimmäinen suomalainen kinematografinen näytelmäkappale". (Uusitalo 1965, 13.)

4.2 Kehitysvammaisuuden esittäminen elokuvissa Halliwellin mukaan

Suomessa valtaosa julkisessa levityksessä olevista elokuvista on Pohjoismaista tai Yhdysvalloista. Tämän ja muutenkin pelkän mielenkiinnon vuoksi luettelen seuraavissa listoissa myös elokuvia, joissa tavalla tai toisella sivutaan kehitysvammaisuutta. Näissä elokuvissa ei välttämättä esiinny puhtaasti kehitysvammaisiksi henkilöiksi katsottavia roolihahmoja.

Martin Halliwell (2004, 235-231) esittelee filmografiassaan (liite 1) elokuvat, joissa kehitysvammaista henkilöä esittävä näyttelijä esiintyy pää- tai sivuroolissa. Uudempia ja suomalaisittainkin tunnettuja näistä ovat muun muassa: Syvä joki (John Boorman, 1972, USA), Yksi lensi yli käenpesän (Milos Forman, 1975, USA), Elefanttimies (David Lynch, 1980, USA), Sademies (Barry Levinson, 1988, USA), Hiiriä ja ihmisiä (Gary Sinise, 1992, USA), Gilbert Grape (Lasse Hallström, 1993, USA), Forrest Gump (Robert Zemeckis, 1994, USA), Breaking the Waves (Lars von Trier, 1996, Tanska, Ruotsi, Ranska, Norja, Alankomaat).

Halliwell viittaa myös muihin kansainvälisiin elokuviin, joissa sivuutetaan kehitysvammaisiksi mahdollisesti tavalla tai toisella katsottavia henkilöitä.. Hän mainitsee Walt Disneyn piirroselokuvan Lumikki ja seitsemän kääpiötä (1937, USA) roolihahmon Vilkas. Suomeksi englanninkielisen hahmon Dopey, tarkoittaa tolloa. Halliwell listaa myös elokuvat: Kaspar Hauserin tapaus, jossa mies ilmestyy julkisuuteen oltuaan vankeudessa lapsuudestaan alkaen (Werner Herzog, 1974, BDR), Tervetuloa Mr. Chan-

ce (Hal Ashby, 1979, USA) lukutaidottoman puutarhurin noususta yhdysvaltalaiseen eliittiin, ja Superhulltio (Carl Reiner, 1979, USA), jossa roolihenkilö joutuu koomisiin tilanteisiin ymmärtämättömän mielenlaatunsa vuoksi. Martin Halliwellin esittelemiä elokuvia ovat myös: Minun elämäni (Jim Sheridan, 1989, Iso-Britannia, Irlanti), Heräämisiä (Penny Marshall, 1990, USA), Tunneli Kiinaan (Timothy Hutton, 1998, USA), Se parhaiten nauraa (Francis Veber, 1998, Ranska), Kuutamoinen (Claude Mouriéras, 1998, Ranska), Mifune (Søren Kragh-Jacobsen, 1999, Tanska, Ruotsi) sekä Me kaksi ja Irene (Petr & Bobby Farrelly, 2000). (Halliwell 2004, 216-231; Elonet 2011; The Internet Movie Database 2011.)

Elokuvien maailmasta löytyy vielä seuraavat filmit, joissa esiintyy kehitysvammaisuutta tai sellaiseksi oletettua: Charly (Ralph Nelson, 1968, USA), Syyssonaatti (Ingmar Bergman, 1978, Ruotsi), Idiootit (Lars von Trier, 1998, Tanska, Ruotsi, Hollanti, Italia), Pauline & Paulette (Lieven Debrauwer, 2000, Ranska, Belgia, Alankomaat), Minä olen Sam (Jessie Nelson, 2001, USA), Radio (Michael Tollin, 2003 USA). Lisäksi Lars von Trierin elokuvan, Dogville (2003), jonka päähenkilön Halliwell listaa jotenkin hermoheikkoiseksi (Halliwell 2004, 216-231; Elonet 2011; The Internet Movie Database 2011; Kansallinen audiovisuaalinen arkisto 2011.)

Varmasti on olemassa lisääkin elokuvia, tuottaahan jo Intian elokuvateollisuus määrällisesti elokuvia enemmän kuin meillä markkinoita hallitseva USA. Paikallisten wikipedioiden mukaan esimerkiksi omanlaisen elokuvagenrensä luonut Bollywood (Mumbaihin keskittyvä Intian hindinkielen elokuvateollisuus) tuottaa arvioiden mukaan yli 150 elokuvaa vuosittain. Puhumattakaan Nollywoodista, Nigerian filmitoimintaa, joka tuottaa afrikkalaisia tarinoita afrikkalaiselle yleisölle viidestäsadasta tuhanteen (500 - 1000) filmiä vuositasona. Paikallisille asukkaille merkittävä afrikkalainen elokuva ei Pohjolassa saakka ole jalansijaa juurikaan saanut. (What is Bollywood 2011; This is Nollywood 2011.)

4.3 Kehitysvammaisia henkilöitä suomalaisessa elokuvassa

Suomalaisissa elokuvissa on perinteisesti käytetty näyttelijöitä esittämässä vammaisten henkilöiden rooleja. Uudemmissa elokuvissa sen sijaan kehitysvammaiset ihmiset ovat näyttelijöinä itse mukana. Aineistoissa esitellyjen lisäksi myös Klaus Härön ohjaamassa elokuvassa Uusi Ihminen vuodelta 2007 mielisairaalaympäristössä käyskentelee kehitysvammaisia henkilöitä joukkokohtauksissa. Arto Halosen ohjaamassa elokuvassa Prinsessa (Suomi, 2010) esiintyy sairaalakohtauksissa itseään esittäviä kehitysvammaisia henkilöitä liikkumassa psykiatrisen sairaalan alueella.

Markku Pölösen vuonna 2004 ohjaama, Veikko Huovisen samannimiseen romaaniin perustuva elokuva Koirankynnen leikkaaja on tässä yhteydessä ristiriitainen elokuva. Luodista fyysisen trauman kautta rintamalla vammautunut Merts on lähempänä sotainvalidia kuin kehitysvammaista henkilöä (vrt kehitysvammaisuuden määritelmä). Olli Soinion elokuva vuodelta 1991, Kuutamonaatti II: Kadunlakaisijat, on jatko-osa vuoden 1988 elokuvaan (esittely jäljempänä).

Jussi Karjalainen (2011) esittelee joukon suomalaisia elokuvia, joissa kehitysvammaisia henkilöitä on. Hän mainitsee Teuvo Tulion 1937 ohjaama Nuorena nukkunut ja myöhemmin samaan F. E. Sillanpään romaaniin myös perustuvan Jack Witikan vuonna 1956 ohjauksen: Silja, nuorena nukkunut. Jaakko Pyhälän ohjauksessa Ursula vuodelta 1986 päähenkilö työskentelee kehitysvammalaitoksessa. Pekka Milonoffin ohjaustyössä Rikos ja rakkaus (1999), Tapio Piiraisen ohjauksessa Raid vuodelta 2003 ja Juha Koirasen ohjauksessa Rock`n Roll Never Dies (2006) sekä Timo Koivusalon vuoden 2009 uusintaversiossa Väinö Linnan romaanista Täällä pohjan tähden alla on kehitysvammaisen henkilön sivurooli. (Karjalainen 2011, 143 - 144.)

Tutkittavakseni valitsemani edellä mainitsemattomat suomalaiset elokuvat ovat: Axel Slangusin ja Väinö Ilmarin ohjaama Tukkihoella vuodelta 1928, Erkki Karun ohjaama Syntipukki 1935, Valentin Vaalan Keinumorsian 1943, Roland af Hällströmin Tukkihoella 1951, Ville Salmisen ohjaustyö Oho, sanoi Eemeli vuodelta 1960, Veli-Matti Saikkosen ohjaama Takiaispallo 1970, Olli Soinion Kuutamonaatti 1988, Matti Ijäksen Pilkkuja ja Pikkuhousuja 1992, Aleksi Salmenperän Miehen työ 2007 sekä Pekka Karjalaisen ohjaus Vähän kunnioitusta vuodelta 2010.

5. KEHITYSVAMMAISUUS YHTEISKUNNALLISESSA VIITEKEHYKSESSÄÄN SUOMALAISESSA ELOKUVASSA

Elokuvien valintoihin päädyin aineiston rajauksen tarpeellisuuden pohjalta. Elokuvien sisällöt ja yhteenvedot ovat oman havaintoaineistoni tulosta. Olen käsitellyt analyysissäni kehitysvammaisuuden määritelmien, kirjoitetun historian ja elokuvien antamien mielikuvien yhtenevyyttä.

5.1 Itsenäistymisestä sotavuosiin (1920 - 1940 – luvut)

Suomalaisen elokuvan historia alkanee ensimmäiseltä itsenäiseltä vuosikymmeneltämme. Se oli mykkäelokuvien harjoittelun aikaa. Sosiaalisessa elämässä tuona aikana painotettiin oikeuden ja kohtuuden merkitystä yhteiskuntaluokkien kesken (Böök 1923, 205). Kehitysvammaiset henkilöt tulivat sosiaalihuollon piiriin vuonna 1927 ja puhuttiin hoidokeista, hoidokkaista sekä tylsämielisistä (Suomen asetuskokoelma 1927, 517). Asunimisratkaisuina olivat kodit, kunnalliskodit ja mielisairaalat.

Vuonna 1928 valmistui mykkäelokuva Tukkihoella, jonka ohjaajina olivat Axel Slangus ja Vilho Ilmari. Elokuvassa rehdin naapurin hoidettavaksi annettu ”lesken lyhytjärkinen poika Kustaa, jota kyläläiset nimittävät Pölhö-Kustaaksi” joutuu nimismiehen apulaisen huijaamaksi valehtelemisessa ja perintöään koskeissa asioissa. Kustaata esittävä Ossi Korhonen kuvataan lattiatasolla oleskelevaksi ja kontallaan pakoon yrittäväksi henkilöksi. Samoin häntä ikään kuin opetettuun eläimeen verraten jo alussa leikataan elokuvateknisesti kuva koirasta. Tätä roolihahmoa luonnehtii minäsanana asemesta etunimen käyttö, alahuulen hypistely, nuttunsa nypläämi-

nen ja yläilmoihin tuijottelu. Kenties nämä käyttäytymismallit kuvaavat myös infantiilia syyllisyyden osoitusta. Vaatetuksena hänellä on kesälläkin karvahattu, koivistolainen, nurin päin päässä. Kasvatuskodin renkikin kuvataan elokuvassa hölmöksi, joka laskeskelee rahojaan ja hokee alinomaa ”ottiatuota”. Hän konttailee toisinaan pelästyksestä lattialla ja on yleisenä naurunaiheena ja pilkan kohteena.

TAULUKKO 1. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Tukkijoella-elokuvan perusteella

Sosiaalipoliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
Yhteiskuntaluokkien kesken oikeus ja kohtuus	Hoidokkaat, tylsämieliset	Koti, kunnalliskoti, mielisairaala, sairaal-osastot, kristilliset hoitolaitokset, oppivelvollisuus	Pilkan kohde, hyväksikäytettävä, lapsenomainen

1930-luvulla oli lamakausi Suomessa ja sosiaalipoliittiseen määrittelyyn sisällytettiin luokkarajojen lieventäminen (Kuusi, 1931, 239). Kehitysvammaisuuden määritelmässä jaottelu oli kolmiosainen eli debiilit, imbesillit ja idiootit. Heidän todetaan maallikoiden silmissä olevan vain omittuisesti käyttäytyviä henkilöitä. Laitoshoitopaikkoina olivat Kuhankosken tyttökoti, Perttulan tylsämielisten kasvatuslaitos ja Rinnekoti. (Suomen virallinen tilasto XXXII 1940, 13 ja 19.)

1930-lukua edustaa Erkki Karun elokuva Syntipukki (1935). Peter von Bagh tiivistää osuvasti juonen: ”Kartio esittää herkullisen älyvapaasti syntipukkia, hönttiä pikku-ukkoa, jonka tavaratalon johto asettaa vastaanottamaan asiakkaiden valituksia.” (Bagh 1992, 68) Pikkupoikien seuraan hakeutuva syntipukki on kiltti ja hyväuskoinen aikamiespoika, jonka ulkoinen olemus viittaa Chapliniin. Ympäristö turhautuu hänen tavoitteisiinsa haukkuen väheksyvästi kanaljaksi ja käyttää muutoinkin hyväkseen. Koikkalainen joutuu välikädeksi, pikkujuonittelun ymmärtämättömäksi todistajaksi, joka lapsenomaiseen tapaan laittaa kaiken pääläelleen ja satumalta onnistuu. Hän on ainoa, johon saa käydä fyysisesti kiinni, hän myös ainoana roolihahmona näyttää tunteensa itkemällä.

TAULUKKO 2. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Syntipukki-elokuvan perusteella

Sosiaali- poliittinen suuntaus	Kehitys- vammais- ten henki- löiden nimitykset	Kehitysvammais- ten henkilöiden asumis- ja tuki- muodot sekä uu- distukset	Kehitysvammaisuuden esittäminen vuosikym- mentä edustavassa elo- kuvassa
Luokkara- jojen vä- hentämi- nen	Debiilit, imbesillit, idiotit	Koti, kunnallisko- ti, mielisairaala, yksityiset ja valti- on vajaamielislai- tokset	Huvittava pilkan kohde, lapsenomainen

Sotavuosina elokuvan tarkoitus oli virkistää kotirintamaa antaen pontta etulinjoille viihdyttäen ja laukaisten jännitystä. Sosiaalisesti ajankohtaista oli yleinen sosiaalinen turva eläkkeidenkin muodossa. Perhepolitiikkaa varsinkin nostettiin voimallisesti esiin, sillä Suomi oli saatava jälleen taloudelliseen kasvuun. (Waris 1948, 285.) Kehitysvammaisuuden ilmentymissä pidättäytytään edellisen vuosikymmenen linjoilla. Kehitysvammaisille henkilöille alettiin jo järjestää ensimmäisiä päiväkerhoja.

Valentin Vaalan ohjaus 1940-luvulta on elokuva Keinumorsian (1943), jossa sivuroolissa ovat elokuvan melodraamaa keventämään tuovat hämäläisen kunnalliskodin karkurit, Aku Korhosen ja Emmi Jurkan esittämä susipari. He iloisesti ja huolettomasti soitellen ja laulellen etsivät töitä, koska ”vaivaishoitolaisia ei vihitä kristilliseen avioliittoon, elleivät he pysty omin nokkinensa tulemaan toimeen.” Pariskunnalla on puhevamma, he molemmat änkyttävät. Avovaimo tukee miestä hokemalla, toistamalla alinomia ”Niii-i!”. Ympäristö suhtautuu pariskuntaan yhdessä ja erikseen myötämielisen alentuvasti, kiinnostumatta erityisemmin, mutta antaen heille oman paikkansa yhteisössä. Avomies on jälleen ainoa miespuolinen, joka vääntää itkua pettymyksensä ilmaisuna, on välikätenä, juoksupoikana ja käskyläisenä sekä palturin puhujana. Häneenkin on lupa tarttua kiinni fyysisesti. Talollisen naapurin vuorosanat kuvaavat suhtautumista: ”Älä välitä tuon höperön puheista.”

TAULUKKO 3. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään – Keinumorsian-elokuvan perusteella

Sosiaali- poliittinen suuntaus	Kehitys- vammais- ten henki- löiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudis- tukset	Kehitysvammai- suuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa eloku- vassa
Yleinen sosiaali- nen turva, perhepoli- tiikka	Debiilit, imbesillit, idiotit	Koti, mielisairaala, kou- lukoti, yksityiset ja val- tion vajaamielislaitok- set, päiväkerhotoiminta, eläke	Hyväksikäytettävä, koominen, lapsenomainen

5.2 Yhteiskunnallisen liikehdinnän aika (1950 - 1960 – luvut)

Suomessa 1950-luvulla tehtiin halpoja, nopeasti suunniteltuja ja toteutettuja elokuvia. Modest Savtschenko kuvaa osuvasti silloista paikallista itsekriittisyyden puutetta. Hänen mukaansa ajattelutapa, kaikki kelpaa, johtui osittain aineellisesta ja henkisestä köyhyydestä. (Savtschenko, 1975, 129.) Sosiaalisessa kehityksessä keskeistä tällä vuosikymmenellä oli asiakspiirin laajentaminen yksilöistä ryhmiin ja viihtyvyyden asettaminen tavoitteeksi sosiaalisen turvallisuuden ja kohtuullisen elintason lisäksi. (Nieminen 1955, 95.) Kehitysvammaisuudessa puhutaan vajaakykyisistä ja vajaamielisistä. Kehitysvammaliitto, joka tunnettiin vuoteen 1965 asti nimellä Vajaamielislaitosten Keskusliitto, on perustettu vuonna 1952 edistämään tietoa ja tutkimusta kehitysvammaisuudesta. Vuonna 1958 säädetty vajaamielislaki toi keskuslaitosjärjestelmän Suomeen. (Kehitysvammaliitto 2011; Kehitysvammahuollon tietopankki 2011.)

1950-lukua edustaa Roland af Hällströmin uudelleenfilmatisointi Teuvo Pakkalan näytelmästä Tukkijoella (1951). Pölhö-Kustaa on edeltäjänsä poikamaisesti kujeilevampi. Edelleen hän kieli ulkona touhuua ja toljottelee tapahtumia. Äänielokuvan tehokeinoin hän sössöttää lapselliseen tapaan ja sorauttelee puhuessaan (vrt. 1920-luku). Laskutaitonsa hänellä on vain kymmenissä: ”... onhan näitä viis-monta.” Ympäristö käyttää häntä surutta hyväkseen ja höynäyttää tätä onnetonta orpoa. Kylän juoruakat tuntevat tosin omatunnonpistoksia: ”Tämä on meidän syytämme. me yllytimme sitä vähämielistä poikaa.” Kustaa on edelleen aikuisen kokoinen lapsi, joka saa paljon anteeksi. Talon renki puolestaan on kuvattu tyhmemmäksi kuin alun kolmattakymmenettä vuotta aiemmin. Hänen konkreettinen maailmankuvansa ei käsitä vertauskuvia. Hän ei ymmärrä, että leijonanluolasta yösijan pyytämistä verrataan puheessa talotytären isältä kortteerin turhaan hakemiseen. Rengin fyysinen toiminta on yhtäaikaan ketterää töpsöttelyä ja kömpelöä könyämistä. Häkin konttailee muiden naurun kohteena. Ulkoa oppiminen, mutta sisällön ymmärtämättömyys luonnehtii tätä hahmoa. Sosiaalisen deprivaaation historia paljastuu: ”Äidin kuoltua, ottiatuota, kaikki jäi kesannolle.” Suhtautuminen erilaisuuteen on

aavistuksen verran lämpimämpää, empaattisempaa verrattuna 23 vuoden takaiseen filmatisointiin.

TAULUKKO 4. Yhteenvedo - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään *Tukkijoella*-elokuvan perusteella

Sosiaalipo- liittinen suun- taus	Kehitys- vammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudis- tukset	Kehitysvam- maisuuden esittäminen vuosikymmen- tä edustavassa elokuvassa
Sosiaalinen turvallisuus, kohtuullinen elintaso ja viihtyvyys, asiakasryh- mät yksilöi- den ohella	Vajaakykyi- set, vajaamieli- set	Koti, mielisairaala, kou- lukoti, yksityiset ja val- tion vajaamielislaitok- set, päiväkerhot, vaja- amielislaki, keskuslai- tokset, omaisten yhdis- tykset, valtakunnallinen järjestö	Lapsenomai- nen, koominen, säiliä herättä- vä

Modernisaation vuosikymmenellä, 1960-luvun Suomessa vallalla oli työ-
elämän ulkopuolella olevan, epäaktiivin kansanosan mahdollistaminen ta-
loudelliseen kulutukseen. Vajaamielisyyden määreinä puolestaan olivat
Erkki Saaren mukaan sosiaalinen vajaamittaisuus, älyllinen jälkeenhäjäni-
syys ja rakenteellinen vajavaisuus. (Saari 1968, 27 - 29, 69.) Vajaamielis-
ten Tukiyhdistysten Liitto (nykyinen Kehitysvammaisten Tukiliitto ry) pe-
rustettiin Tampereella huhtikuussa 1961. Sen tehtäviä oli ja on edelleen
kehitysvammaisten henkilöiden ja heidän omaistensa edunvalvonta ja yh-
teiskunnallinen vaikuttaminen. (Kehitysvammaisten Tukiliitto ry, 2011)

Ville Salmisen ohjaama *Oho, Sanoi Eemeli* (1960) elokuvassa on aika-
miespoika Eemeli, joka yksioikoisen kaksimielisesti toistaa kuulemiaan
sanoja merkityksettömästi peräjälkeen yhdistellen ja naurattaen kuulijoi-
taan. Hän ei ymmärrä kielikuvia ja hokien siteeraa äitinsä opetuksia
alinomaa. Eemeli itse mainitsee: "...ei kunnia tutustua avioliiton salai-
suuksiin henkisen häiriötilani johdosta." Eemeli sekoittaa käytöksessään
sukupuolirooleja – pyykkää, kokkaa, tarjoilee, näyttäen esiliinassaan mie-
henä ristiriitaisemmalta. Elokuvassa on kaksi muuta erityislaatuisesti käyt-
täytyvää henkilöä. Toinen heistä on tukkikämpällä kirveen päähänsä saa-
nut Ville. Tätä suu auki toljottelevaa, änkyttävää ja tönimisen kohteena
olevaa henkilöä kohdellaan kuitenkin tukkilais yhteisössä joukkoon kuulu-
vana suopeasti. Yleensä tämä roolihahmo vain roikkuu mukana ja matkien
toistaa samoja eleitä ja sanoja kuin muutkin. Toinen sivuroolihahmo on
puolestaan iltamiin soittamaan tilattu paikallinen kylähullu. Hän soittaa
nuotin vierestä yhden, todennäköisesti ainoan osaamansa, kappaleen. Hän
haluaa myös väkisin maksaa pääsylippunsa useampaan kertaan. Ympäristö
osoittaa mieltään hänen esiintyessään, mutta harmittomana tapauksena hän
saa jatkaa soittonsa loppuun. Peter von Baghin (1992,) mukaan elokuvan
päähenkilö, Eemeli, on puolestaan jonkinlainen infantiili aikuinen idioot-

tipoika. Hän lienee siis Uuno Turhapuron varhainen esikuva, yhteiskunnallisten arvojen kyseenalaistaja, knallipäinen luovija. Näin häntä kuvaa myös Jari J. Marjanen Populaarimusiikin museon kotisivuilla, 2011.

TAULUKKO 5. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Oho, sanoi Eemeli – elokuvan perusteella

Sosiaalipoliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asuminen- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittämisen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
Taloudellinen kulutusmahdollisuus työelämän ulkopuolella oleville	Vajaamieliset, huollettavat, kehitysvammaiset	Koti, yksityiset ja valtion vajaamielislaitokset, keskuslaitos, työkodit, valtakunnallinen omaisten yhdistys	Huvittava, koominen, suopeasti erilainen

5.3 Vuodet 1970 - 1990

1970-luvulla sosiaalinen ympäristö korosti huono-osaisuuden kaikenlaisen aseman parantamista ja tasa-arvoisuutta kansalaisten kesken, myös elintaloudellisesti. Yhteiskunnallista ilmapiiriä leimasivat työttömyys, taloudelliset epävarmuustekijät ja henkinen lama. (Raunio, 1989, 15) Kehitysvammaisen nimitys tuli uuden lain (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 1977/519) myötä voimaan vuosikymmenen puolivälin jälkeen. Laissa määritellään kehitysvammaiseksi ”henkilö, jonka kehitys on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun vian vamma tai sairauden vuoksi.” WHO:n 5-portainen tautiluokitus astui voimaan. Kehitysvammaisuus jaoteltiin heikkolahjaisiin henkilöihin sekä lievästi, keskiasteisesti, vaikeasti ja syvästi kehitysvammaisiin henkilöihin. (Lahtinen, 1988, 8.) Kehitysvammalakiin (Laki kehitysvammaisten erityishuollosta 519/1977) perustuvat erityishuoltopiirit alkoivat rakentaa kehitysvammlaitoksia, suojatyötoimintaa alettiin järjestää ja avohuoltoa kehittää myös ammatillisten erityisoppilaitosten muodossa.

Elokuvaan 1970-luvulla tuli mukaan kaupunkinuorison ja vapaan seksuaalisuuden kuvausta, yhteiskunnan arviointia sekä osallistumista ja osallistumattomuutta. Veli-Matti Saikkosen ohjaama elokuva Takiaispallo (1970) kuvaa pikkukaupunkilaisen työnjohtajaperheen elämänmenoa perhesuhteiden auktoriteettiongelmien, ihmissuhteiden väljähtymisen sekä yhteiskunnallisten kysymysten, kuten työn jatkuvuus ja politiikka, kautta. Porvaristoon ja työläisiin luokittelu on ajan mukaista: ”Jos veljeilet, veljeile ylöspäin!”, ”Teet hyvän työn, pidät kovan kurin, et löysää, vaikka toiset löysää. Siinä sulle demokratiaa!”. Lasten pelkäämä, ontuva, baarissa päättömiä ja päättymättömiä juttuja humalassa selostava erakko on erilainen henkilö, johon suhtaudutaan karsaasti. Hän on oman sosiaalisen viitekehksensä sisällä keskiolulbaarissa hyväksytty kylähullu. Ulkonäöltään hä-

net on kuvattu huolimattomaksi. Hänellä on lippalakinreuhka päässä, roikuvat likaiset vaatteet, parran tursake sekä epäsiisti, roikkuva tukka. Hänet esitetään empaattiseksi, joskin omalaatuiseksi, sosiaalisesti syrjäytyneeksi henkilöksi. Hän voisi olla yhteiskunnan rattaista pudonnut heikkolahjainen, lapsenmielinen aikuinen tai alkoholisoitunut syrjäytynyt henkilö. 1970-luvulta ei löydy selvää esimerkkiä puhtaasti kehitysvammaisuutta edustavasta roolihahmosta.

TAULUKKO 6. Yhteenvedo - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Takiaispallo-elokuvan perusteella

Sosiaali- poliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
Tasa-arvoisuus, huono-osaisuuden parantaminen	Kehitysvammaiset, huollettavat	Koti, kehitysvammapiirit ja -laitokset, perhehoito, asuntola, suojatyö, päivätoiminta, ammatillinen kurssiopeutus, erityishuoltolaki	Pelottava, sääliittävä, suopeasti erilainen

Heikki Waris luotsaa 1980-luvulla sosiaalipoliittisia tavoitteita kohti tasa-arvoista ja kohtuullista elintasoa kaikille, yksilöistä kansakuntiin, erityisesti vähäosaisten asemaa ja turvaa parantamalla (Nousiainen, luento 15.10. 1990) Kehitysvammaisuuden määritelmä on vastikään edellisen vuosikymmenen lopulla (1977) tulleen lain mukaista. Taajamiin ja kaupunkeihin aletaan perustaa pienyksiköitä, asuntoloita ja pienryhmäkoteja, kehitysvammaisille aikuisille. Avohuollonohjaus tulee palvelujärjestelmään mukaan.

Olli Soinion ohjaama Kuutamonaatti (1988) on ensimmäinen suomalainen kauhuelokuva. Se on kuvaus maaseudun syrjäytyneestä perheestä, jota väkivalta on hallinnut ja hallitsee. Siinä perheen yksinhuoltajaäiti jakomielisyydessään kurittaa poikiaan Arvoa ja Suloa. Jälkimmäinen on maakellarissa kasvanut jättimäinen lihaskimppu, jolla on alkukantaiset tavat ja eläimellinen ääntely. Eläinrakkaus kilpistyy tässä kaksivuotiaan tasolla olevassa, kuutamolla sonaattia yhdessä koirien kanssa ulisevassa roolisuo-rituksessa. Hänen sanavarastonsa on äärimmäisen pieni; elokuvassa käytetään hänelle vain neljää sanaa – ”Sulo, Äitee, soppaa, puuroo”. Sulo kuvataan kauneutta rakastavaksi, musiikkia jumaloivaksi ja vapautta kaihoavaksi eläimelliseksi, mutta sympaattiseksi olennoiksi, jota kohtaan katsoja kokee empatiaa. Arvo puolestaan kuluttaa eläkkeensä valtion monopolille, panimolle ja omatuotantoonsa: ”hyvä limulatinki... vapautuupi estoloista.” Hänen seksuaaliset turhaumansa ilmentyvät hävyttömyyksinä, voyerisminä, ahdisteluna ja raivoavana pelotteluna. Virkavalta suhtautuu häneen turhautuneesti, yleisö taas on utelias näkemänsä ’sosiaalipornon’ edessä. Maaseudun asukkaat kuvataan kaikki toistensa sukulaisiksi tavalla tai toi-

sella. Koko kylä on yhtä kylähullujen joukkoa, jossa vieraisiin suhtaudutaan karsaammin kuin omiin omituisuuksiin. Sieltä kaupunkiin ovat poistuneet kaikki vähänkään järkevämmät ihmiset. Autioituvaan kylään on jäänyt loppusakka, pukeutuen pulavuosien tapaan – kehitys on unohtanut tämän kylän ja toivo menetetty, sitä kuvastaa elinympäristön hoitamattomuus ja likaisuus.

TAULUKKO 7. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Kuutamonaatti-elokuvan perusteella

Sosiaalipoliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
tasa-arvoinen, kohtuullinen elintaso kaikille, vähäosaisten turvan ja aseman parantaminen	Kehitysvammaiset, asiakkaat	Koti, kuntainliitto ja erityishuoltolaitokset, perhehoito, asuntola, pienryhmäkotit, suojatyö, päivätoiminta, avohuollonohjaus	Kauhistuttava, sääliävy

1990-luvun yhteiskunnallista liikettä sosiaalisella saralla kuvaa yksityistämisen ja julkisten palvelujen karsiminen (welfare mix: yksityisten, yhteisöllisten ja julkisten järjestelmien toisiaan täydentävä kokonaisuus), ikärakenteen vinoutuminen, syntyvyyden ja kuolleisuuden lasku, yleinen keskiluokkaistuminen, alemmat toimihenkilöt katsovat kuuluvansa työväestöön samalla kun uusioikeistolainen ajattelutapa arvoineen leviää markkinavoimien saadessa toimintavapautta ja sosialismin uhan häipyminen. Täystyöllisyys ei enää ole tavoite, mutta paineita naisten aseman epäoikeudenmukaisen ja -johdonmukaisen koulutuksen ja palkkatason korjaukseen on. Riskit elintason ja elämänlaadun heikkenemisen ohella ovat ympäristön tuhoutumiseen liittyviä. (Riihinen 1992, 604 – 623.) Kehitysvammaisuuden käsite saa uuden tulkinnan: määritelmä perustuu ympäristöltä tarvittavan tuen määrään, joka on ajoittaista, rajallista, laajaa tai täydellistä sekä vallitsevan toimintatason oleellisiin rajoituksiin eli merkittävästi alempaan älylliseen toimintaan kahdella tai useammalla itsenäisen elämän taidoilla. Nämä adaptiivisen toimintakyvyn osa-alueet ovat kommunikaatio, omatoimisuus, kodinhoito, sosiaaliset taidot, yhteisössä liikkuminen, itsesäätely, terveys ja turvallisuus, kirjallisuus, vapaa-aika sekä työ. Avotyötoiminta, huoltosuhteessa, tavallisilla työpaikoilla alkaa. Kehitysvammaiset henkilöt alkavat saada jalansijaa omien asioidensa ajamisessa; oman Me itse -yhdistyksen perustaminen 26.2.1999 Tampereella oli ensiaskel.

Matti Ijaksen *Pilkkuja ja pikkuhousuja* (1992) elokuvassa Suomea kiertävä lyyrikko yrittää valloittaa kartanon omistajatarta, jolla on kaksi erikoislaatuista veljeä. Näiden toimintaa inspiroivat voyerismi; ikkunan takana periskooppilla tirkistely ja estottomasti omien seksuaalisten paineiden pur-

kaminen. Elokuvassa heidän ainoana tehtävänä on kytätä tätä vanhenevaa runoilijaa ja kaapata hänet väkisin kartanon valtiattaren luokse, jotta he pääsisivät itse jatkamaan mielikuvituksetonta toimintaansa. Roolihahmot unohdetaan tyystin tämän jälkeen.

Näiden roolihahmojen miehillä ei ainakaan itsesäätely eivätkä sosiaaliset taidot toimi, muutoin heidän luokittelunsa on kehitysvammaisiksi vähintäänkin arveluttavaa. Tällä vuosikymmenellä ulkomailla tuotettiin paljon laadukkaita elokuvia kehitysvammaisuudesta, mutta suomalaisessa elokuvassa heitä tuskin näkyi.

TAULUKKO 8. Yhteenveto - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Pilkkuja ja pikkuhousuja – elokuvan perusteella

Sosiaalipoliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
Yksityistäminen, keskiluokkaistuminen, riskit ympäristön tuhoutumiseen ja elintason heikkenemiseen	Kehitysvammaiset ihmiset (toimintatason rajoitteet ja tuen tarve ympäristöltä kriitteereinä), asiakkaat	Koti, kuntoutuslaitos, asumisyksikkö, tukiasunnot, toimintakeskus, avotyötoiminta, avohuolлонohjaus, oma yhdistys	Oudoksuttava, hämmäntävästi viettien vallassa oleva, sääliä

5.4 Postmodernismin aika 2000- ja 2010-luvuilla

Postmodernismi liitetään jälkiteolliseen yhteiskuntaan ja elämäntapaan. Tyypillistä sille on moniarvoisuuden ja yksilöllisten ratkaisujen korostaminen (Tietoikkuna, 2011). Postmodernismi, varsinkin taiteessa, on sekatyylisyyttä, erilaisille tulkinnoille pohjautuvaa vapaata tyylien liittämistä yhteen ja lainailua siis rajojen rikkomista eri suuntausten välillä. (Töyssy, Vartiainen & Viitanen 1999, 147; SuomiSanakirja.fi 2011; Wikipedia, 2011)

2000-luvulla on alettu korostaa yksilön aktiivista vastuuta itsestään työtömyyden ja suurten tuloerojen kaventamiseksi. Elintasoon ja hyvinvointiin katsottiin päästävän kansallisen kilpailukyvyn lisäämisellä. Vuosikymmenen avainsanoja ovat tuottavuus, joustavuus, kannustus, aktivointi ja kilpailukyky: julkisen sektorin palvelujen tuottavuuden analysointi korostui yksityisen sektorin palvelujen näyttäytyessä tehokkaampina. (Kananen, 2008, 239; 242 – 244.)

Kehitysvammaisuuden määrittely ei ole muuttunut, mutta pyrkimys kehitysvammaisuuden sulauttamisesta lainkin nojalla vähemmän leimaavaan

vammaispalveluun uskotaan jo vuosikymmenen lopulla täyttyvän. Yhdysvalloissa tosin joudutaan pohtimaan älykkyyssosamäärän ja mukautumiskyvykkyyden huomioonottavan vaihtoehtoisen testijärjestelmän (Total Quotient –scale) käyttöönottoa murhasta syytettyjen henkilöiden kehitysvammaisuuden toteamisen kohdalla. (Lichten & Simon 2007, 335 – 346; Kehitysvammahuollon tietopankki 2011). Omien yhdistystensä kautta kehitysvammaiset henkilöt ovat ilmaisseet tahtonsa, että heistä alettaisiin käyttää nimitystä: päämies.

Kehitysvammapalveluissa inkluusio, integraation pidemmälle viety muoto, on tavoittelussa. Inkluusio on ympäristön järjestämistä sellaiseksi, että toimijoiden täysivaltainen osallistuminen mahdollistuu. Asianosaiset saavat kaikki palvelut luokseen tarvitessaan, he ovat osallisina, monimuotoiseen yhteisöön kuuluvina jäseninä. Inkluusiossa pyritään kohti todellista kumppanuutta. (Murto 1999, 38 - 40).

Jukka Kumpuvuoren (2004) tekemän selvityksen säädösluonnoksessa vammaispalvelu- ja kehitysvammalakien yhdistämisestä kohdennetaan asiakasryhmä ja sosiaalisten palvelujen tarkoitus seuraavasti: ”Tässä laissa säädetään palvelujen ja tukitoimien antamisesta vammaiselle henkilölle, jolla tarkoitetaan tässä laissa henkilöä, jolla on fyysinen, aistimiskyvyllinen, mielenterveydellinen, kehityksellinen, oppimiseen liittyvä, neurologinen tai muu toimintarajoite ja jonka mahdollisuus osallistua yhteiskunnan toimintoihin yhdenvertaisesti muiden kanssa on olennaisesti rajoittunut tai estynyt toimintarajoitteeseen merkityksellisessä yhteydessä olevien fyysisten, sosiaalisten, asenteellisten tai kulttuurillisten esteiden vuoksi.” Edelleen lain tarkoitus on ”edistää vammaisen henkilön edellytyksiä elää ja toimia muiden kanssa yhdenvertaisena yhteiskunnan jäsenenä sekä ehkäistä ja poistaa vammaisen henkilön yhteiskunnassa kohtaamia esteitä”. (Kumpuvuori 2004, 44)

Suomen hallitus saatiin muodostettua poliittisten ryhmien yhteen sopimattomien tavoitteiden ja päämäärien vuoksi vasta parin kuukauden neuvotte-lujen jälkeen. Sosiaalipoliittisten linjausten teko ristiriitaisten näkemysten johdosta hallitusohjelmaan seuraaviksi neljäksi vuodeksi osoittautui haasteelliseksi. Valtakunnallinen kehitysvamma-alan tieto-taitokeskus, Kehitysvammaliitto, markkinoi tällä hetkellä kehitysvammatietoisuutta lauseella ”osallisuutta erilaisille ihmisille”. Kehitysvamma-alan järjestöjen (Kehitysvammaliitto, Kehitysvammaisten tukiliitto, Kehitysvammaisten Palvelusäätiö sekä Förbundet De Utväklingstördas Väl) kannanotto tulevaan hallitusohjelmaan (22.2.2011) sisältää seuraavat asiat: ”Kehitysvammalaki ja vammaispalvelulaki yhdistetään niin, että laki täyttää YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskevan yleissopimuksen velvoitteet. Yhdistäminen tehdään vaarantamatta palveluja - - tuettua päätöksentekoa kehitetään - - uuden hallituksen tulee seuraavassa ohjelmassaan sitoutua ratifioimaan välittömästi YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus” (Kehitysvammaliitto, 7.6.2011). Tämä kattaisi, että lainsäädäntö kattaisi YK:n sopimuksen ja mahdollistaisi vammaisten täysimääräisen osallistumisen. Näiden lakien odotettiin yhdistyvän Erkki Paaran mukaan vii-

meistään 2009, jolloin suuri valtakunnallinen kuntayhtymien lakkautus tuli voimaan. (Paara 2005.)

Painostus on tuottanut tulosta, sillä Suomen hallituksen ohjelmaan on kirjattu vammaispoliittisen ohjelman (VAMPO) jatkaminen. Siihen sisältyvät YK:n vammaisten henkilöiden oikeuksien yleissopimuksen vahvistaminen, henkilökohtaisen avun lakisääteisen saatavuuden varmistaminen ja vammaisten työllistymisen edistäminen, erityisesti kehitysvammaisten henkilöiden tarpeet on listattu myös hallitusohjelmaan: ”Jatketaan meneillään olevaa kehitysvammahuollon rakennemuutosta ja kehitetään palveluja, jotka mahdollistavat myös vaikeimmin vammaisten henkilöiden asumisen lähiyhteisössä. Kehitysvammalaitosten osuutta pitkäaikaisena asumisympäristönä vähennetään edelleen kohdistamalla nämä erittäin vaativaa hoivaa ja hoitoa tarvitseville kehitysvammaisille”. (Suomen hallitusohjelma, 2011, 61.)

Hallituksen sosiaalipoliittiset (hyvinvointipoliittiset) linjaukset alkavan vuosikymmenen, 2010-luvun, ensimmäisille neljälle vuodelle puolestaan korostavat yhteisöllisyyden vahvistamista ja oman hyvinvoinnin edistämisestä sekä vastuunottoa itsestä ja lähimmäisistä. Ohjelman painotuksissa ovat julkisten palveluiden merkityksellisyys yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon takaajina. (Suomen hallitusohjelma 2011, 55.)

Elokuville perinteisesti ovat näyttelijät esittäneet vammaisten roolihahmoja. Suomessa 1990-luvun lopulla näyttelijä-ohjaaja Kari Heiskanen ohjasi kehitysvammaisten harrastelijanäyttelijöiden ja ammattinäyttelijöiden kanssa teatteriesityksen Vieraat Helsingin kaupunginteatteriin. Heiskanen itse pitää tätä esitystä poliittisena, sillä kehitysvammaiset henkilöt tulivat näin nähdyksi. Tästä ryhmästä valikoitui televisiosarjaan *Salatut elämät* nuori kehitysvammainen nainen, Sanna Sepponen. Hänen roolihahmonsaa, Roosa, opiskelee ja suunnittelee itsenäistymistä kuin kuka tahansa nuori. (Säkö, 2009.)

Suomalaisista taiteen ammattilaisista muutkin ovat olleet uraa uurtavia. Esimerkiksi ohjaaja Pauliina Hulkko sekä näyttelijä Markku Toikka ovat tehneet rajanylityksiä teatterissa, muun muassa muodostamalla integroitua esiintyjäryhmiä ja järjestämällä koulutusta.

Aleksi Salmenperän elokuva *Miehen työ* (2007) esittää työttömäksi joutuvan miehen siirtymistä harmaan talouden seksipalvelujen tuottajaksi. Siinä kehitysvammainen nuori aikuinen nainen, Katri, tekee vanhempiansa ja tukihenkilönsä avustuksella ostosopimuksen miespuolisen prostituoidun palveluksista. Palveluntilaus tapahtuu Katrin hulppeassa olohuoneessa, jossa tukihenkilö ensin tekee reunaehdot selviksi eli käy asiallisesti läpi Katrin toiveet ja tähdentää myös miehelle omien rajojensa laiton mahdollisuuden. Kun Katri saapuu, päähenkilö empii tilannetta tukihenkilöä kysyvästi katsoen. Pääosan esittäjä ymmärtäessään tilanteen esittäytyy rehellisesti omalla nimellään, mutta empii edelleen. Tilanne kuvataan päähenkilön kannalta arvaamattomaksi; hän epäröi selvästi. Katri puolestaan toimii luottavaisesti, mutta arasti. Tukihenkilö tai työntekijä kysyy vanhemmilta

valtuutuksen ja sen saatuaan tekee ostopäätöksen ja poistuu paikalta kehottaen lempeästi olemaan kiltisti.

Kylpyammekohtauksessa Katri pesee miehen selkää hartaasti. Kopsautettuaan harjalla miestä päähän, hän hetken kuluttua suipistaa suutaan. Mies kääntyy Katria kohden, muttei heti ymmärrä, mitä tämä odottaa. Oivalluksen (pusun) jälkeen tilanne toistuu: kopautus – ei reaktiota – kopautus – miehen vaivautunut hymähdys. Katsojan arvattavaksi jää loppu.

Viimeisin ja valovoimaisin mielestäni on Pekka Karjalaisen 11.6.2010 ensi-iltaan tullut elokuva ”Vähän kunnioitusta”. Elokuvan käsikirjoituksen valmistumisessa ovat kehitysvammaiset henkilöt alusta asti olleet mukana. Ohjaaja Pekka Karjalainen esittelee, että alkuperäisidean kehittäli Kehitysvammaliiton tiedotuspäällikkö Anneli Puhakka. Elokuvakäsikirjoitukseen osallistui alkuaan parikymmentä kehitysvammaista henkilöä, mutta lopulliseen versioon oleellisesti vaikuttivat Sirkku Leikola ja Sami Helle yhdessä käsikirjoittaja Leena Virtasen kanssa. Työ vei neljä vuotta idean alusta valmiiseen käsikirjoitukseen. Koekuvauksiin osallistui lähes 100 näyttelämisestä kiinnostunutta kehitysvammaista henkilöä. Heidän joukostaan löytyivät elokuvan päähenkilö. Espoolainen Outi Kero valittiin esittämään toista pääroolia. Näyttelijöiden valinnan jälkeen alkoi lähes vuoden kestänyt koulutus- ja harjoittelujakso. Näyttelijä Inkeri Kivimäki toimi kehitysvammaisten näyttelijöiden kouluttajana. (Karjalainen 2010.)

Elokuva kertoo lievästi kehitysvammaisen tytön sekä nuoren vartijapojan romanssista ennakkoluulojen ympäröimänä. Siiri (Outi Kero) kertoo lapsuudenkodistaan asuntolaan (kehitysvammaisten ryhmäkotiin) muuttavasta nuoresta, itsenäistyvästä, naisesta. Siiri ystäväystyy huonekaverinsa Suskin (Elena Leeve) kanssa ja he ajan trendin mukaisesti kuluttavat rahaa kaiketi tavallisten nuorten tavoin Helsingin ostosparatiisissa. Vapauden huumaa saa kaksikon valtoihinsa kohtalokkain seurauksin: erään kapakka-illan jatkoilla huonekaveri joutuu seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi ja Siiri on paikalla. Hän vaikenee kenties ymmärtämättömyydessään, pelossaan tai ystävälle luvatus valan vuoksi tapahtuneesta. Tilanne johtaa erinäisiin jännityksiin ammattihenkilöiden, ystäväysten ja yhteiskunnallisten instituutioiden eli poliisin välillä.

Elokuvan Siiri saa apua vartiofirman Santerilta (Asko Vaarala), jonka kanssa hän nuoren empivän ihmisen tavoin alkuun ihastuu, tehden ratkaisevan siirron uudelleentapaamiseen lopulta. Tämä suhde vahvenee syvemmäksi siten, että nuoret haluavat muuttaa asumaan yhteen. Siiri aloittaa tuetun työn tai avotyön roskakuljetusyhtiössä. Unelmat ja todellisuus joutuvat törmäyskurssille: Santerin ystävät suhtautuvat väheksyen tämän avokumppaniin, Siiri puolestaan ei selviydy elämän eteen tuovista odottamattomista tilanteista. Paine totuuden kertomisesta ystävänsä tilanteesta muodostuu ylivoimaksi Siirille, hän avautuu ja paha joutuneen tilille. Parisuhdekriisin myötä paluu takaisin kehitysvammaisten henkilöiden asumisyksikköön tulee välttämättömäksi. Unelmat toteutuvat, mutta arkittodellisuus ei jaksa kantaa.

Tarinankerronnassa on kehitysvammaisia henkilöitä sivuosissa asuntolan muina asukkaina. He esittävät lähes itseään kyseisessä elokuvassa. Ympäristö suhtautuu Siiriin hyväksyvästi, kannustaen. Asumisyksikön henkilökunta kuvataan karikatyyrisesti, hyvä-paha -akselilla varhaisten lännenelokuvien tapaan. Vastakkain ovat vanha, fakkiutunut peruspessimisti asuntolanhoitaja Henri (Svante Martin) muutosvastarintoineen sekä uudistusmielinen, avoimesti ja innovatiivisesti asioihin suhtautuva johtaja (Kari-Pekka Toivonen).

Jussi Karjalainen (2011) kirjoittaa, että hyväksikäytetyn rankan roolin mahdollisten jälkivaikutusten vuoksi on ammattinäyttelijä valittu esittämään Suskia. Muutoin kehitysvammaiset henkilöt esittävät itse kehitysvammaisia roolihenkilöitä. Elokuvan sivuosan näyttelijä Aapo Ahtola on kertonut: ”Jenkeissä on ilmestynyt mielettömät määrät elokuvia, joissa ammattinäyttelijät ovat esittäneet kehitysvammaista. Mielestäni joissain tapauksissa he ovat ylinäytelleet oireyhtymän. Tähän elokuvaan riitimme me, oikeat kehitysvammaiset. Meillä on aiheeseen henkilökohtaista tattia.” (Rieser 2011, 142.)

Toimittaja Karjalainen (2011, 143) toteaa: ”Suomalaiset saavat olla ylpeitä koskettavasta elokuvasaavutuksesta. Ennakkotapauksia ei tiettävästi ole juuri ulkomaillaakaan.” Suomen elokuvasäätiön vuosikirjan mukaan Vähän kunnioitusta -elokuva sai 14 380 katsojaa ja se oli 18. suosituin elokuva vuonna 2011. (Hautamäki & Kempainen, 2011, 22.)

TAULUKKO 9. Yhteenvedo - kehitysvammaisuuden esittämisestä suomalaisessa elokuvassa yhteiskunnallisessa viitekehyksessään Miehen työ ja Vähän kunnioitusta elokuvien perusteella

Sosiaalipoliittinen suuntaus	Kehitysvammaisten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asuminen- ja tukimuodot sekä uudistukset	Kehitysvammaisuuden esittämisen vuosikymmentä edustavassa elokuvassa
Yksilön omavastuu tuloerojen vähentämisessä, kansallinen kilpailukyky, yksityinen sektori, osallisuus	Kehitysvammaiset henkilöt, päämiehet	Koti, pienyksikkö, ryhmä- ja hoitokoti, tuki- ja palveluasuminen, laitoshoidon purkamisen, työ- ja päivätoiminta, kuntoutusohjaus, avotyö, tuettu työ	Tasavertainen, aktiivinen yhteiskunnan jäsen, kunnioitettava

6. PÄÄTELMÄT JA POHDINTA

Kehitysvammaiset henkilöt olivat vuosisadan alusta 1970-luvulle asti joko lapsuudenkodissaan peräkammarin poikina tai kunnalliskotien asukkaina ja mielisairaaloissa potilaina.

Varhaisten elokuvien pohjalta tämä suuntaus myös näkyy 1960-luvulle asti. Kehitysvammaiset roolihahmot ovat niissä kyläyhteisön klovneja, paikallisia pellejä. He ovat hauskuuttamassa ja rikastuttamassa elokuvan kerroksen juonta – tuomassa koomista vastapainoa elokuvan paikoitellen traagisiin käännteisiin. Suhtautuminen on vähättelevää, naureskelevaa muiden roolihenkilöiden taholta. Tämä suhtautuminen välittyy katsojallekin, joskin väliin puskee myötähäpeää tai murhetta roolihahmon puolesta.

Erityishuoltolain tultua voimaan 1970-luvun loppupuolella, alkoi kehitysvammalaitosten perustamisen aikakausi. Valtaosa kehitysvammaisista sijoitettiin kauas asutuskeskuksista rakennettuihin laitoksiin. Tämä suuntaus näkyy siinä, että tältä ajanjaksolta ei löydy kehitysvammaisten rooleja elokuvissa. Kehitysvammaisten näkymättömyys lähiyhteisöiden jokapäiväisessä elämässä puuttuu. Tämä on vastakkainen suuntaus edellisiin vuosikymmeniin nähden.

Elokuvan keinoin esitetyt kehitysvammaiset ihmiset ovat outoja, kummallisia ja pelottavia. Heidät kuvataan viettiensä ohjailemiksi olioiksi inhimillisyyden asemesta. Muissa roolihenkilöissä ja katsojissa nämä herättävät säälinsekaisia tunteita.

Kehitysvammaisuuden kuvaus alkaa 1990-luvulla varsinkin Suomen markkinoita hallitsevissa Yhdysvaltalaisissa elokuvissa lisääntyä. Sama trendi näkyy meilläkin tv-sarjoissa (Harjunpää ja ahdistelija, Salatut elämät, Toisenlaiset frendit). Kehitysvammaiset henkilöt alkavat näyttäytyä oman elämänsä subjekteina niin omassa elämässään kuin taiteenkin puolella. Kehitysvammaisten oma yhdistys, Me Itse ry:hän perustettiin tällä vuosikymmenellä. Lainsäädännön kehitys ja etujärjestöjen, Kehitysvammaliitto, Kehitysvammaisten Tukiliitto sekä tämän tytäryrjestö Kehitysvammaisten Palvelusäätiö, ponnekas työ tukevat sitä, että kehitysvammaiset henkilöt ovat tulleet tunnetummaksi suuren yleisön keskuudessa.

Kehitysvammaiset ihmiset henkilöityvät ja alkavat esiintyä omina itsenään myös elokuvissa. Kehitysvammaisen tyttären isä, ohjaaja-näyttelijä Kari Heiskanen, muiden taiteen ammattilaisten kanssa toi esiin itsetuntoisen ja arvokkaan kehitysvammaisen ihmisen, joka ei ole kyläpelle tai kummajainen kuten ennen. 2000-luvulta alkaen sosiaalipedagogisen ajattelun lisääntyessä kehitysvammaiset henkilöt alkavat esittää itse roolihahmoja, joihin ei ammattinäyttelijää tarvita.

Kehitysvammaiset henkilöt näyttäytyvät nykypäivän kotimaisissa elokuvissa arvokkaina, omanarvontuntoisina henkilöinä, jotka eivät poikkea valtaväestöstä muutoin kuin kehityksen viivästymän tuomien ominaispiir-

teidensä vuoksi. Asenne heihin niin muilla roolihahmoilla kuin katsojilla-kin on kunnioittavampi, enenevässä määrin heidän erityisyyttään arvostava.

Keskustelin elokuvasta Vähän kunnioitusta eräässä ryhmäkodissa kahden kehitysvammaisen henkilön kanssa heidän näkemyksistään. Toisen mielestä elokuvasta jäi mieleen kohtaus, jossa päähenkilölle ”tehtiin pahaa” eli raiskattiin. Kohtaus liikutti hänet kyyneliin. Toisen asukkaan mieleen jäi erityisesti kun kehitysvammainen päähenkilö yritti uudessa kodissaan leipoa ja ”sitten tuli pimeää, kun ne sähköt meni poikki. Se oli hauskaa.”

Vuonna 2007 valmistunut elokuva Miehen työ herättikin jo eettistä keskustelua. Vammaisten henkilöiden seksuaalisuus on suomalaisessa yhteiskunnassa ja elokuvassa aiheena tabu, vaiettava. Yleiseen keskusteluun on tuotu kysymys: Voidaanko prostituutio sallia erityisryhmien palveluntuottajana?

Suomalaisissa elokuvissa esiintyneet kehitysvammaiset henkilöt ovat kuitenkin arkielämässään hyvin selviytyviä. Tulevaisuudessa olisi suotavaa, että elokuvissa esiintyisi myös kehitysvammaisia ihmisiä, jotka tarvitsevat päivittäisessä selviytymisessään runsaasti lähipiirinsä apua, ohjausta ja tukea. Kuitenkin olisi tärkeää, ettei palattaisi entiseen eli kehitysvammaisia henkilöitä ei käytettäisi pelleinä, vaan itsetuntoisina ihmisinä, arvokkaina itsessään.

Tutkimustyöni tekeminen oli mielenkiintoinen sukellus menneeseen aikaan, elettyyn lähihistoriaan ja lupaukseen osallistavasta tulevaisuudesta. Tämän kulttuurillisen tutkimusprosessin jälkeen on mahdollisuus jatkaa sosiaalialan työtä innostuneempina ja innostavampana ammattilaisena.

Tällaisenaan tutkimustyöni on toivottavasti vallitsevia asenteita havainnollistava ja samalla hyödyllinen sosiaalialan ammattilaisille käytännön työssä. Siinä, miten kehitysvammaisten henkilöiden näkyvyys jokapäiväisessä elämässä ja paikallisessa tai valtakunnallisessa julkisuudessa vaikuttaa asenneilmapiiriin myönteisemmin.

Tulevaisuudessa olisi mielenkiintoista vertailla ulkomaisten ja kotimaisten elokuvien kehitysvammaisten henkilöiden erilaisuuksia tai samankaltaisuuksia. Minkälaisen kuvan ulkomainen elokuva antaa kehitysvammaisuudesta ja millaisen suomalainen? Vastaavasti mielenkiintoista olisi, miten sosiaalipolitiikka ja erityislainsäädäntö ovat vaikuttaneet kehitysvammaisen henkilön roolikuvaan ulkomaisessa elokuvassa verrattuna suomalaiseseen filmiin.

Tämä tutkimus voisi olla myös pohjana elokuva-analyttiselle tutkimukselle yhdessä asiakkaiden kanssa tulkittavien elokuvien suhteen. Opintosuuntien välisen yhteistyön virittäminen olisi myös varteenotettava vaihtoehto: vaikkapa sosionomi- ja medianomi-opiskelijan yhteistyössä tekemä tutkimus kehitysvammaisten henkilöiden itsensä kokemasta elokuvaallisesta elämäyksestä.

Lisätutkimusvaihtoehtoja toivottavasti löytyy lisää, sillä tavoiteltavaa olisi kompassi kohti täyttä osallisuutta, todellinen kumppanuus tendenssinä.

LÄHTEET

- Bagh von, P. 1992. Suomalaisen elokuvan kultainen kirja. Helsinki: Ota-va.
- Böök, E. 1923. Sosiaalipolitiikka. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen, K. (toim.). Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan (1975). Helsinki: Gaudeamus.
- Elonet. Viitattu 20.10.2011. <http://www.elonet.fi/>
- Halliwell, M. 2004. Images of idiocy: the idiot figure in modern fiction and film. Aldershot: Ashgate.
- Halttunen-Sommerdahl, R. 2006, Vanhempien osallistuminen lasten päivähoitossa. Henlsingin kaupunki. Sosiaalivirasto.
- Hautamäki, R., Kemppinen, P (toim.) 2011. Elokuvuusi 2010 Facts & Figures. Suomen elokuvasäätiö. Helsinki: Premedia
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13. osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.
- Hämäläinen, J & Kurki, L. 1997. Sosiaalipedagogiikka. Helsinki: WSOY.
- Hämäläinen, J. 1999. Johdatus sosiaalipedagogiikkaan. Kuopion yliopiston opetusjulkaisuja 1/1999. Koulutus- ja kehittämiskeskus. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Härkäpää, K. & Järvikoski, A. 2004. Kuntoutuksen perusteet. Helsinki: WSOY.
- Juhila, K. 2006. Sosiaalityöntekijöinä ja asiakkaina. Sosiaalityön yhteiskunnalliset tehtävät ja paikat. Tampere: Vastapaino.
- Kansallinen audiovisuaalinen arkisto. Viitattu 12.11.2011. <http://www.kava.fi/pohjoismainen-elokuva>
- Karjalainen, J. 2011. Mustat lasit välkkyen. Teoksessa Rieser, R.. 2011. Mustat lasit: vammaisuus valkokankaalla ja televisiossa. Helsinki: Into.
- Karjalainen, P. 2010. Vähän kunnioitusta elokuvan kotisivut. Viitattu 23.3.2011. <http://www.vahankunnioitusta.fi/>
- Kaski, M., Manninen, A., Mölsä, P. & Pihko, H. 2002. Kehitysvammaisuus. 1.-2. p. Helsinki: WSOY.
- Kehitysvammahuollon tietopankki. Viitattu 20.10..2011. <http://www.kvhtietopankki.fi/kirjat/yleishis.htm>

Kehitysvammaliitto. 2011. Viitattu 7.6.2011.
[http://kehitysvammaliitto.fi/tietoa/ajankohtaista.html?tx_mininews_pi1\[showUid\]=291&cHash=c4a1e2e2ad8c941e276510313652dbf0](http://kehitysvammaliitto.fi/tietoa/ajankohtaista.html?tx_mininews_pi1[showUid]=291&cHash=c4a1e2e2ad8c941e276510313652dbf0)

Kehitysvammaliitto. 2011. Viitattu 20.10.2011.
<http://kehitysvammaliitto.fi/tietoa.html>

Kehitysvammaisten Tukiliitto ry. 2011. Viitattu 20.10.2011.
<http://www.kvtl.fi/fi/juhlavuosi/tukiliitto-tayttaa-50-vuotta/toiminta-alkoi-1961/>

Koivunen, H. & Marsio, L. 2006. Reilu kulttuuri? - Kulttuuripolitiikan eettinen ulottuvuus ja kulttuuriset oikeudet. Opetusministeriön julkaisuja 2006:50. 2006. Viitattu 30.9.2011.
<http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2006/liitteet/opm50.pdf?lang=fi>

Koski, M. 1984. Mitä elokuva todella on? Teoksessa J. Aarniala, J. Petäjä & M. Varjola (toim.) 1984. Elokuvan monet maailmat. Helsinki: Gaudeamus.

Kumpuvuori, J. 2004. Juridinen esiselvitys vammaispalvelulain ja kehitysvammalain yhteensovittamisesta. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2004:14. Helsinki. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kuusi, E. 1931. Sosiaalipolitiikan käsite, sen tarkoitus, olemus ja vaikutimet. Teoksessa Eräsaari, R. & Rahkonen K. (toim.). 1975. Työväenky-symyksestä sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

Lahtinen, U. 1988. Nuoren kehitysvammaisen toimintakyky. Valtakunnallisen tutkimus- ja kokeiluyksikön julkaisuja 51/1988. Helsinki. Kehitysvammaliitto.

Lichten W & Simon EW, 2007. Defining mental retardation: a matter of life or death. Lehdessä: Intellectual and developmental disabilities 2007 Oct; 45 (5): 335-46. Kehitysvammahuollon tietopankki: Viitattu 4.5.2011.
<http://www.saunalahti.fi/kup/uutisia/absle/elamankysymys2007.html>

Malmberg, T. 1982. Elokuvatutkimus. Teoksessa Y. Varpio (toim.) Tei-teentutkimuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Malmberg, T. 1984. Elokuvantutkimuksen yleiset suuntaviivat. Teoksessa Aarniala, J., Petäjä J. & Varjola M. (toim.) 1984. Elokuvan monet maailmat. Helsinki: Gaudeamus.

Marjanen, J. 2011. Populaarimusiikin museo. Viitattu 13.11.2011.
<http://pomus.net/001678>

Murto, P. (toim.) 1999. Yhteinen koulu kaikille. Onko inklusio tarua vai totta. Jyväskylän yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen julkaisu 2. Jyväskylä: Jyväskylän yliopistopaino.

Mäkipää, P. 2000. Elokvaterapiasta eli elävän kuvan hoidollisesta käytöstä. Teoksessa Heikkilä, T., Paloheimo, L. & Taipale I. (toim.) *Mieli ja taide*. Helsinki: Mielenterveyden keskusliitto.

Nieminen, A. 1955. Mitä on sosiaalipolitiikka? Tutkimus sosiaalipolitiikan käsitteen ja järjestelmän kehityksestä. Helsinki: WSOY.

Nousiainen, R. 1990. Sosiaalipolitiikan perusteet. Luento. Outokumpu. 15.10.1990. Outokummun ammatillinen oppilaitos. Muistiinpano ja jaetut monistheet.

Nyky-suomen sanakirja. 1992. Kolmastoista painos. Helsinki: WSOY.

Näränen, P. 1999. Elokuva-analyysi luokkaopetuksessa. Teoksessa Kotilainen, S., Hankala, M. & Kivikiuru U. (toim.) *Mediakasvatus*. Helsinki: Edita

Paara, E. (toim.) 2005. Vammaispalvelujen järjestäminen ja osaaminen - Selvitys vammaislakien yhdistämisestä. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2005:4. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Raivola, R. 2000. Vapauttaa vai valtuuttaa? Aikuiskasvatus 3:20.

Raunio, K. 1989. Sosiaalipolitiikan peruskysymyksiä. Turun yliopiston täydennyskoulutuskeskus. 3. uudistettu painos. Turku: Painosalama.

Rieser, R. 2011. Mustat lasit: vammaisuus valkokankaalla ja televisiossa. Helsinki: Into.

Riihinen, O. 1992. Näkökulmia tulevaisuuteen. Teoksessa O. Riihinen (toim.) *Sosiaalipolitiikka 2017, näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen*. Helsinki: WSOY.

Saari, E. 1968. Sielullisesti poikkeavat lapset. 5. p. Helsinki: Gummerus.

Savtschenko, M. 1975. Elokuva television aikakaudella. Keuruu: Otava.

Solantaus, R. 2008. Kehitysvammaisuus lasten kaunokirjallisuudessa: kuvausten määrä ja luonne. Helsingin Yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Pro gradu -tutkielma.

Suomen asetuskokoelma vuodelta 1927. Helsinki 1928.

Suomen hallitusohjelma. 2011. Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011. Viitattu 28.10.2011.
<http://www.vn.fi/hallitus/hallitusohjelma/pdf332889/fi.pdf>

Suomen virallinen tilasto XXXII:18. Mielisairaat ja vajaamieliset. 1940. Sosiaalisia erikoistutkimuksia.

Säkö, M. 2009, Teatteri 4/2009. Viitattu 6.6.2011.
<http://www.teatterilehti.fi/1444-kristus-ja-morko/>

The Internet Movie Database. Viitattu 4.5.2011. <http://www.imdb.com/>

This is Nollywood. Viitattu 4.5.2011.
<http://www.thisisnollywood.com/film.htm>

Tietoikkuna. 2011. Viitattu 9.6.2011.
http://www.jyu.fi/taiku/aikajana/taidehist/th_ny_modernismi.htm

Tuomi, J. 2007. Tutki ja lue. Johdatus tieteellisen tekstin ymmärtämiseen. Jyväskylä: Gummerus.

Tuominen, S. 1986. Kehitysvammaisen kuva suomalaisessa kirjallisuudessa. Helsingin yliopisto. Suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos. Pro gradu –tutkielma.

Uusitalo, H. 1995. Tiede, tutkimus ja tutkielma. Johdatus tutkielman maailmaan. 2. p. Helsinki: WSOY.

Uusitalo, K. 1992. Elokuvaneuvos. Puhelinhaastattelu 10.12.1992.

Uusitalo, K. 1965. Suomalaisen elokuvan vuosikymmenet. Johdatus kotimaisen elokuvan ja elokuva-alan historiaan 1896-1963. Helsinki: Otava.

Varjola, M., Piela, M. & Aarniala J. 1984. Elokuvahistorian kronologia. Merkittäviä elokuvia ja tapahtumia vuoteen 1969. Teoksessa Aarniala, J. Petäjä, J. & Varjola, M. (toim.) Elokuvan monet maailmat. Helsinki: Gaudeamus.

Waris, H. 1948. Sosiaalipolitiikka tieteenä ja käytännössä. Teoksessa Eräsaari R. & Rahkonen K. (toim.) 1975. Työväenkysymyksestä sosiaalipolitiikkaan. Helsinki: Gaudeamus.

What is Bollywood. Viitattu 4.5.2011.
<http://www.bollywoodworld.com/whatisbollywood/>

LIITE 1

YHTEENVETO: KEHITYSVAMMAISUUS SUOMALAISESSA ELOKUVASSA
YHTEISKUNNALLISESSA VIIITEKEHYKSESSÄÄN TÄMÄN TUTKIMUSTYÖN
POHJALTA

Vuosi- kym- men	Sosiaalipoliit- tinen suuntaus	Kehitysvammais- ten henkilöiden nimitykset	Kehitysvammaisten henkilöiden asumis- ja tukimuodot sekä uu- distukset	Kehitysvammai- suuden esittäminen vuosikymmentä edustavassa eloku- vassa
20-luku	Yhteiskunta- luokkien kes- ken oikeus ja kohtuus	Hoidokkaat, tylsämieliset	Koti, kunnalliskoti, mielisairaala, sairaa- laosasto, kristilliset hoitolaitokset, oppi- velvollisuus	Pilkan kohde, hyväksikäytettävä, lapsenomainen
30-luku	Luokkarajojen vähentäminen	Debiilit, imbesillit, idiootit	Koti, kunnalliskoti, mielisairaala, yksityi- set ja valtion vaja- mielislaitokset	Huvittava pilkan kohde, lapsenomainen
40-luku	Yleinen sosi- aalinen turva, perhepolitiikka	Kolmijaottelu (debiili, imbesilli, idiootti)	Koti, kunnalliskoti, mielisairaala, koulu- koti, yksityiset ja val- tion vajaamielislaitok- set, päiväkerhotoimin- ta, eläke	Hyväksikäytettävä, koominen, lapsenomainen
50-luku	Sosiaalinen turvallisuus, kohtuullinen elintaso ja viihtyvyys, asiakasryhmät yksilöiden ohella	Vajaakykyiset, vajaamieliset	Koti, mielisairaala, koulukoti, yksityiset ja valtion vajaamielis- laitokset, päiväkerhot, vajaamielislaki, kes- kuslaitokset, omaisten yhdistykset, valtakun- nallinen järjestö	Lapsenomainen, koominen, sääliä herättävä
60-luku	Taloudellinen kulutusmah- dollisuus työ- elämän ulko- puolella olevil- le	Vajaamieliset, huollettavat, kehitysvammaiset	Koti, yksityiset ja val- tion vajaamielislaitok- set, keskuslaitos, työ- kodit, valtakunnalli- nen omaisten yhdistys	Huvittava, koominen, suojeasti erilainen
70-luku	Tasa- arvoisuus, huono- osaisuuden parantaminen	Kehitysvammai- set, huollettavat	Koti, kehitysvamma- piirit ja -laitokset, perhehoito, asuntola, suojatyö, päivätoimin- ta, ammatillinen kurs- siopetus, erityishuol- tolaki	Pelottava, sääliittävä suojeasti erilainen

Kehitysvammaisuus suomalaisessa elokuvassa 1920-luvulta vuoteen 2010
Yhteiskunnallisia merkityksiä etsimässä

80-luku	tasa-arvoinen, kohtuullinen elintaso kaikille, vähäosaisen turvan ja aseman parantaminen	Kehitysvammaiset, asiakkaat	Koti, kuntainliitto ja erityishuoltolaitokset, perhehoito, asuntola, pienryhmäkoti, suojatyö, päivätoiminta, avohuollonohjaus	Kauhistuttava, säälittävä,
90-luku	Yksityistäminen, keski-luokkaistuminen, riskit ympäristön tuhoutumiseen ja elintason heikkenemiseen	Kehitysvammaiset ihmiset (toimintatason rajoitteet ja tuen tarve ympäristöltä kriitteereinä), asiakkaat	Koti, kuntoutuslaitos, asumisyksikkö, tukiasunnot, toimintakeskus, avotyötoiminta, avohuollonohjaus, oma yhdistys	Oudoksuttava, hämmäntävästi viettien vallassa oleva, säälittävä
2000-	Yksilön omavastuu tuloerojen vähentämisessä, kansallinen kilpailukyky, yksityinen sektori, osallisuus	Kehitysvammaiset henkilöt, päämiehet	Koti, pienyksikkö, ryhmä- ja hoitokoti, tuki- ja palveluasuminen, laitoshoidon purkaminen, työ- ja päivätoiminta, kuntoutusohjaus, avotyö, tuettu työ	Tasavertainen, aktiivinen yhteiskunnan jäsen, kunnioitettava

MARTIN HALLIWELLIN FILMOGRAFIA

Elokuvia, joissa kehitysvammaisuus esiintyy Martin Halliwellin mukaan
elokuvasivusto Elonetin esitystiedoin:

Ahneus (Eric von Stroheim, 1923, USA)

alkuperäinen nimi: Greed

esitetty Suomessa:

ensi-ilta 1926

televisioesitykset: 11.4.1974 MTV2, 1.1.1984 TV2 ja 4.4.2008 YleTeema

Sininen enkeli (Josef von Sternberg, 1930, Saksa, USA)

alkuperäinen nimi: Der blaue Engel

esitetty Suomessa:

ensi-ilta 8/1952

televisioesitykset: 28.1.2007 YleTeema [Kino Klassikko] ja 13.6.2008
YleTeema [Kino Kesä]

Boudu (eli miten välttyä hukkumasta) (Jean Renoir, 1932, Ranska)

alkuperäinen nimi: Boudu Sauv  des Eaux

esitetty Suomessa:

ensi-ilta 10.9.1971

televisioesitykset: 13.4.1967 MTV2 ja 6.8.1983 MTV2

Madame Bovary (Jean Renoir, 1934, Ranska)

esitetty Suomessa:

televisioesitys 7.1.1983 TV2

Sabotaasi (Alfred Hitchcock, 1936, Iso-Britannia)

alkuperäinen nimi: A Woman Alone

esitetty Suomessa:

televisioesitykset: 20.9.1980 MTV2 ja 8.11.1989 TV1

Hiiriä ja ihmisiä (Lewis Milestone, 1939, USA)

alkuperäinen nimi: Of Mice and Men

esitetty Suomessa:

ensi-ilta 1.7.1949

televisioesitys 18.4.1970 TV1

Canterburyn tarinoita (Michael Powell, Emeric Pressburger, 1944, USA)

alkuperäinen nimi: A Canterbury Tale

esitetty Suomessa:

televisioesitys 30.9.1993 TV2

Nicholas Nickleby (Alberto Cavalcanti, 1947, Iso-Britannia)

alkuperäinen nimi: The Life and adventures of Nicholas Nickleby

esitetty Suomessa:

televisioesitys 30.6.1979 TV2

Rouva Bovary (Vincente Minelli, 1949, USA)

alkuperäinen nimi: Madame Bovary
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 29.9.1950
televisioesitykset: 24.11.1972 TV2 ja 29.8.1993 TV2

Idiootti (Akira Kurosawa, 1951, Japani)
alkuperäinen nimi: Hakuchi
esitetty Suomessa:
televisioesitykset: 27.5.1984 TV2 ja 27.11.2005 YleTeema [Kino Klassikko]

Älä käännä heille selkääsi (Richard Brooks, 1955, USA)
alkuperäinen nimi: The Blackboard Jungle
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 18.11.1955
televisioesitys 15.1.1992 TV1

Kultainen käsivarsi (Otto Preminger, 1955, USA)
alkuperäinen nimi: The Man with the Golden Arm
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 30.3.1956
televisioesitys 30.6.1984 TV2

Myrsky ja raivo (Martin Ritt, 1959, USA)
alkuperäinen nimi: The Sound and the Fury
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 15.5.1959

Kuin surmaisi satakielen (Robert Mulligan, 1962, USA)
alkuperäinen nimi: To Kill a Mockingbird
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 6.9.1963
televisioesitys 12.7.2009 YleTeema [Kino Klassikko]

Lebenszeichen (Werner Herzog, 1968, Saksan liittotasavalta)
ei esitystietoja Suomessa

Kesytön (François Truffaut, 1969, Ranska)
alkuperäinen nimi: L'Enfant sauvage
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 18.9.1970
televisioesitykset: 24.3.1978 TV2 ja 16.1.1982 TV1

Ryanin tytär (David Lean, 1970, Iso-Britannia)
alkuperäinen nimi: Ryan's Daughter
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 5.3.1971
televisioesitys 23.8.1985 TV1

Viimeinen elokuva (Peter Bogdanovich, 1971, USA)
alkuperäinen nimi: Last Picture Show

esitetty Suomessa:
ensi-ilta 14.4.1972
televisioesitykset: 25.4.1977 MTV1 ja 6.6.1997 YLE TV2 [Keskiyön elokuva]

Syvä joki (John Boorman, 1972, USA)
alkuperäinen nimi: The Deliverance
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 13.10.1972
televisioesitykset: 12.6.1989 MTV1, 26.8.1995 MTV3, 30.3.1999 YLE TV2, 29.3.2000 YLE TV2, 17.9.2005 MTV3 ja 22.9.2006 MTV3

Kaspar Hauserin tapaus (Werner Herzog, 1974, Saksan liittotasavalta)
alkuperäinen nimi: Jeder für sich und Gott gegen alle
esitetty Suomessa:
televisioesitykset: 11.6.1976 TV2, 26.8.1977 TV2, 25.3.2007 YleTeema [Kino Klassikko] ja 24.6.2009 YleTeema [Kino Herzog]

Yksi lensi yli käenpesän (Miloš Forman, 1975, USA)
alkuperäinen nimi: One Flew over the Cuckoo's Nest
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 19.3.1976
televisioesitykset 22.1.1994 TV2 [Kuukauden elokuva] ja 14.11.1995 TV2

Tervetuloa, Mr. Chance! (Hal Ashby, 1979, USA)
alkuperäinen nimi: Being There
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 12.9.1980
televisioesitykset: 21.11.1988 MTV1, 16.10.1993 TV2 ja 20.6.2008 YLE TV1

Superhulttio (Carl Reiner, 1979, USA)
alkuperäinen nimi: The Jerk
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 27.6.1980
televisioesitykset: 6.5.1991 MTV1, 30.8.1998 MTV3, 19.12.2007 Subtv ja 21.8.2009 MTV3

Wise blood - levoton veri
myös nimellä Ehdoton totuus (John Huston, 1979, USA)
alkuperäinen nimi: Wise Blood
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 9.10.1981
televisioesitys 6.6.1987 TV2

Elefanttimies (David Lynch, 1980, USA)
alkuperäinen nimi: The Elephant Man
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 23.1.1981
televisioesitykset: 25.11.1989 TV3 ja 29.12.1997 Nelonen

Sademies (Barry Levinson, 1988, USA)
alkuperäinen nimi: Rain Man
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 24.3.1989
televisioesitykset: 27.9.1993 MTV3, 22.1.1994 MTV3, 28.6.1999 MTV3,
17.2.2002 MTV3 ja 4.10.2008 MTV3

Ruohonleikkaaja (Brett Leonard, 1992, USA)
alkuperäinen nimi: The Lawnmower Man
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 4.9.1992
televisioesitys 13.8.1997 YLE TV1 [Yönäytös]

Hiiriä ja ihmisiä (Gary Sinise, 1992, USA)
alkuperäinen nimi: Of Mice and Men
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 10.9.1971
televisioesitykset: 9.7.1996 TV2 ja 5.8.1997 YLE TV” (Keskiyön elokuva)

Waterland (Stephen Gyllenhaal, 1992, Iso-Britannia) dokumentti
(Suon suojatit - Maailma veden vallassa (suomenkielinen nimi)
ei esitystietoja Suomessa

Gilbert Grape (Lasse Hallström, 1993, USA)
alkuperäinen nimi: What’s Eating Gilbert Grape?
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 1.4.1994
televisioesitykset: 23.5.1997 YLE TV1, 14.8.1998 YLE TV1, 6.3.1999
Nelonen, 18.2.2001 Nelonen, 21.9.2005 Nelonen ja 8.12.2007 Nelonen

Nuija ja tosinuija (Peter Farrelly, 1994, USA)
alkuperäinen nimi: Dumb & Dumber
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 12.5.1995
televisioesitykset: 3.8.1998 MTV3 ja 17.8.2005 YLE TV2

Forrest Gump (Robert Zemeckis, 1994, USA)
alkuperäinen nimi: Forrest Gump
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 7.10.1994
televisioesitykset: 14.12.1997 Nelonen, 27.12.1998 Nelonen, 13.8.2000
Nelonen, 23.11.2003 Nelonen, 13.11.2005 Nelonen, 20.5.2007 Nelonen ja
29.3.2009 Nelonen

Kuuluisuuden kirous (Peter Chelsom, 1994, USA, Iso-Britannia)
alkuperäinen nimi: Funny Bones
esitetty Suomessa:
televisioesitys 25.7.2003 MTV3

Coenin veljesten Valtapeli (Joel Coen, 1994, USA)

alkuperäinen nimi: The Hudsucker Proxy
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 31.3.1995
televisioesitykset: 25.7.1998 YLE TV2, 15.6.2001 MTV3 ja 1.2.2003 YLE TV2

Kahdeksas päivä (Jaco van Dormael, 1996, Ranska, Belgia, Iso-Britannia)
alkuperäinen nimi: Le Huitième jour
ei esitystietoja Suomessa.

Breaking the Waves (Lars von Trier, 1996, Tanska, Ruotsi, Ranska, Norja, Alankomaat)
alkuperäinen nimi: Breaking the Waves
esitetty Suomessa:
ensi-ilta 29.11.1996
televisioesitykset: 18.12.1998 YLE TV1, 4.1.2000 YLE TV2 ja 3.1.2003 YLE TV1

Lisäksi Martin Halliwell esitteli filmografiassaan myös seuraavat elokuvat, joita ei ole julkisesti esitetty Suomessa:

Lebenszeichen (Werner Herzog, 1968, Saksan liittotasavalta)
ei esitystietoja Suomessa

Waterland (Stephen Gyllenhaal, 1992, Iso-Britannia) dokumentti
(Suon suojatit - Maailma veden vallassa (suomenkielinen nimi)
ei esitystietoja Suomessa

Kahdeksas päivä (Jaco van Dormael, 1996, Ranska, Belgia, Iso-Britannia)
alkuperäinen nimi: Le Huitième jour
ei esitystietoja Suomessa.

